

1. ÜLDALUSED

Valdkonnapädevus	Sotsiaallainete pädevusega taotletakse õpilase toimetulekut iseendaga, suutlikkust toimida lähikonnas, valmisolekut ja oskust olla aktiivne ning vastutustundlik kodanik, oskust mõtestada ühiskondlikke suhteid minevikuühiskondades lähtuvalt ajaloolisest kontekstist ja üldinimlikest väärtustest. Sotsiaallainete õpetamise kaudu taotletakse, et põhikooli lõpetaja: 1) tunneb huvi kogukonna, rahva ja maailma arengu vastu, mõistab ühiskonnas toimunud ja toimuvate muutuste põhjusi, tagajärgi ja seoseid; 2) tunneb huvi enda arengu vastu, hindab ennast adekvaatselt, analüüsib oma võimalusi, usub endasse ja kavandab oma tulevikku, võtab eakohase vastutuse oma tuleviku kujundamise eest, väärtustab loovust ja ettevõtlikkust ning arendab endas neid omadusi ja pädevusi; 3) austab demokraatiat ja inimõigusi, teab oma õigusi ja kohustusi, järgib seadusi, üldinimlikke väärtusi ja üldtunnustatud käitumisnorme, tunneb vastutust oma tegude tagajärgede eest, kujundab oma arvamuse ning on vastutustundlik ja aktiivne ühiskonnaliige, on lojaalne Eesti riigile; 4) valdab infootsimise meetodeid, hindab kriitiliselt allikate usaldusväärsust ja teabe sisu; väärtustab teaduspõhist maailmapilti ja kujundab enda seisukoha; 5) aktsepteerib inimeste individuaalseid erinevusi, kultuurilist ja maailmavaatelist mitmekesisust, suhtub neisse sallivalt, kui need pole inimväärikust alandavad või inimsusevastased; 6) tunnetab oma rolli Eesti kultuuripärandi hoidja ja kandjana, väärtustab inimkonnakultuuri pärandit ja aktsepteerib kultuurierinevusi; 7) hoolib endast ja teistest, järgib tervislikke eluviise, käitub turvaliselt enda ja teiste inimeste suhtes, hoiab keskkonda, on teadlik tarbija.
Ainevaldkonna õppeained ja maht	Ainevaldkonna õppeained on ajalugu, ühiskonnaõpetus ja inimeseõpetus. Ajalugu algab 5. klassist ning ühiskonnaõpetus 6. klassist. Õppeainete kavades esitatud taotletavaid õpitulemusi ja õppesisu koostades on aluseks võetud arvestuslik nädalatundide jagunemine kooliastmeti ning aineti alljärgnevalt: II kooliaste Ajalugu 5. klass: 2 nädalatundi Inimeseõpetus 5. klass: 1 nädalatund Ajalugu 6. klass: 2 nädalatundi Ühiskonnaõpetus 6. klass: 1 nädalatund Inimeseõpetus 6. klass: 1 nädalatund 5. klassi ajaloo tunnimahtu on suurendatud 1 nädalatunni võrra. Lisatund on vajalik, et vestluste, praktiliste tegevuste ja oma ümbrusega tutvumise

	kaudu tekiks õpilastel kergemini arusaamine, mis on ajalugu ja kuidas aitab ajaloo tundmine kaasa tänapäeva mõistmisele. III kooliaste Ajalugu 7. klass: 2 nädalatundi Inimeseõpetus 7. klass: 1 nädalatund Ajalugu 8. klass: 2 nädalatundi Inimeseõpetus 8. klass: 1 nädalatund Ajalugu 9. klass: 2 nädalatundi Ühiskonnaõpetus 9. klass: 2 nädalatund Inimeseõpetus 9. klass: 1 nädalatund
Sotsiaalainete kaudu kujundatavate üldpädevuste toetamine	Sotsiaalainete valdkonna õppeainete kaudu kujundatakse õpilastes kõiki õppekavas kirjeldatud üldpädevusi. Pädevustes eristatava nelja omavahel seotud komponendi – teadmiste, oskuste, väärtushinnangute ning käitumise – kujundamisel on kandev roll õpetajal, kelle väärtushinnangud, suhtlemis- ja sotsiaalsed oskused loovad sobiliku õpikeskkonna ning mõjutavad õpilaste väärtushinnanguid ja käitumist. Kultuuri- ja väärtuspädevuse ning sotsiaalse ja kodanikupädevuse kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained erinevate rõhuasetuste kaudu. Suutlikkust mõista humanismi, demokraatia ja ühiskonna jätkusuutliku arengu põhimõtteid ning nendest oma tegutsemises juhendada toetavad ajalugu ja ühiskonnaõpetus. Kõik sotsiaalsed süvendavad lugupidavat suhtumist erinevatesse maailmavaatelistesse tõekspidamistesse. Inimeseõpetus toetab väärtussüsteemide mõistmist, mõtete, sõnade ja tunnetega kooskõlas elamist, oma valikute põhjendamist ning enda heaolu kõrval teiste arvestamist. Oskus seista vastu keskkonnade normide rikkumisele ning sotsiaalse õigluse ja eri soost inimeste võrdse kohtlemise põhimõtete järgimine on üks õppekava üldeesmärke, mille kujundamisel on suurem rõhk ühiskonnaõpetusel ja inimeseõpetusel. Enesemääratluspädevuse aluseks on suutlikkus mõista ja hinnata iseennast; hinnata oma nõrku ja tugevaid külgi ning arendada positiivset suhtumist endasse ja teistesse; järgida tervislikke eluviise; lahendada tõhusalt ja turvaliselt iseendaga, oma vaimse, füüsilise, emotsionaalse ning sotsiaalse tervisega seonduvaid ja inimsuhetes tekkivaid probleeme. Pädevuse kujundamist toetab peamiselt inimeseõpetus, ent rahvusliku, kultuurilise ja riikliku enesemääratluse kujundajana teisedki valdkonna õppeained. Õpipädevus. Iga sotsiaalvaldkonna õppeaine kujndab suutlikkust organiseerida õpikeskkonda ning hankida õppimiseks vajaminevaid vahendeid ja teavet, samuti oma õppimise plaanimist ning õpitu kasutamist erinevates kontekstides ja probleeme lahendades. Õppetegevuse ja tagasiside kaudu

	omandavad õppijad eneseanalüüsi oskuse ning suudavad selle järgi kavandada oma edasiõppimist. Suhtluspädevus. Kõik valdkonna õppeained kujundavad suutlikkust ennast selgelt ja asjakohaselt väljendada erinevates suhtlusolukordades; lugeda ning mõista teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust; kirjutada eri liiki tekste, kasutades kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili; väärtustada õigekeelsust. Väljendusrikast keelt taotleavad kõik valdkonna õppeained. Matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalane pädevus. Kõik valdkonna õppeained toetavad oskust kasutada erinevaid ülesandeid lahendades matemaatikale omast keelt, sümboleid ning meetodeid kõigis elu- ja tegevusvaldkondades. Õpitakse eristama sotsiaalteadusi loodusteadustest (sh mõistma nendes kasutatavate uurimismeetodite eripära). Õpitakse otsima teavet, kasutades tehnoloogilisi abivahendeid, ja tegema saadud teabe alusel tõenduspõhiseid otsuseid. Ettevõtlikkuspädevus. Ennekõike ühiskonnaõpetus, kuid ka teised valdkonna õppeained õpetavad nägema probleeme ja neis peituvaid võimalusi, seadma eesmärgi, genereerima ideid ning neid ellu viima. Aineõpetuse kaudu kujundatakse algatusvõimet ja vastutustunnet, et teha eesmärkide saavutamiseks koostööd; õpitakse tegevust lõpule viima, reageerima paindlikult muutustele, võtma arukaid riske ning tulema toime ebakindlusega; õpitakse ideede teostamiseks valida sobivaid ja loovaid meetodeid, mis toetavad olukorra, enda suutlikkuse ja ressurside adekvaatsele analüüsile ja tegevuse tagajärgede prognoosile ning on kooskõlas eesmärkidega. Digipädevus. Kasutatakse digivahendeid teabe otsimiseks, kogumiseks ja esitamiseks. Kasutatakse saadud teavet ühiskonna probleemide üle arutlemiseks ja arvamuse avaldamiseks. Ollakse teadlikud kodanikuaktiivsuse väljendamise võimalustest erinevates suhtluskeskkondades ning osatakse kasutada e-teenuseid. Ollakse teadlikud digivahendite rakendamisega kaasneva võimalikest terviseriskidest ja veebi turvalisusest.
Sotsiaalainete lõimingu rakendamise viisid	Valdkonnasisese lõimingu taotletakse, et õpilane areneks terviklikuks inimeseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimesi, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest ning märkab ja mõistab ühiskonnas toimuvat. Kõigi sotsiaalvaldkonna õppeainete seisukohalt on tähtis koostööoskus ja töötamine rühmas. Õpilane omandab tõhusad oskused ja valmisoleku ühiskonnaellu sekkuda ja olla edukas elukestvas õppes ja tööturul. Keel ja kirjandus, sh võõrkeeled. Kujundatakse oskust väljendada end selgelt ja asjakohaselt nii suuliselt kui kirjalikult; lugeda ja mõista erinevaid tekste. Õpilasi juhatakse kasutama kohaseid keelevahendeid, ainealast sõnavara ja väljendusrikast keelt ning järgima õigekeelsusnõudeid. Tähtsustatakse teksti kriitilise analüüsi oskust, meediakirjaoskust, teabe hankimist, selle kriitilist hindamist, tööde vormistamist ning intellektuaalse omandi kaitset. Sotsiaalainete õppimise

	kaudu täiendatakse õpilaste teadmisi erinevatest kultuuridest ja traditsioonidest. Õpilasi suunatakse märkama oma kultuuri ja teiste kultuuride erinevusi ning neist lugu pidama. Juhitakse tähelepanu erinevate suhtluskeskkondade reeglitele ning ühiskondlikule mitmekesisusele. Selgitatakse võõrkeelse algupäraga mõisteid, võõrkeeleskust arendatakse ka lisamaterjali otsimisel ja mõistmisel. Matemaatika. Kujundatakse järgmisi oskusi: ajaarvamine; ressursside plaanimine (aeg, raha); matemaatiline kirjaoskus; arvandmete esitlemine ja tõlgendamine (graafikud, tabelid, diagrammid); oskus probleeme seada, sobivaid lahendusstrateegiaid leida ja neid rakendada, lahendusideid analüüsida ning tulemuste tõesust kontrollida; oskus loogiliselt arutleda, põhjendada ja tõestada ning väärtustada matemaatilist käsitlust, mõista selle sotsiaalset, kultuurilist ja personaalset tähtsust. Loodusained. Õpitakse mõistma looduskeskkonna ja geograafilise asendi mõju inimühiskonna arengule, inimese arengut ja rahvastikuprotsesse; majanduse ressursse; ühiskonna jätkusuutlikku säästlikku tarbimist, üleilmastumist, globaalprobleemide, sh keskkonnaprobleemide märkamist ja mõistmist ning jätkusuutliku ja vastutustundliku eluviisi väärtustamist. Tehnoloogia. Käsitletavate teemade kaudu kujundatakse oskust hinnata tehnoloogia rakendamisega kaasnevaid võimalusi ja ohte; rakendada nüüdisaegseid tehnoloogiaid tõhusalt ning eetiliselt oma õpi-, töö- ja suhtluskeskkonda kujundades; kasutada tehnovahendeid eesmärgipäraselt ja säästlikult, järgides ohutuse ning intellektuaalomandi kaitse nõudeid. Kunstiained. Käsitletakse Eesti, Euroopa ja maailma rahvaste kultuuriteemasid, iluhinnangute muutumist ajas; esteetilist arengut ja eneseteostuse võimalusi, rahvakultuuri ning loomingulist eneseväljendusoskust. Kehaline kasvatus. Kujundatakse oskust mõista ja väärtustada kehalise aktiivsuse tähtsust tervisliku eluviisi osana eri ajastuil; arendatakse sallivat suhtumist kaaslastesse ning koostööpõhimõtteid tervisliku eluviisi järgides.
Läbivate teemade käsitlemine sotsiaalainetes	Elukestev õpe ja karjääri kujundamine. Kujundatakse iseseisva õppimise oskust, mis on tähtis alus elukestva õppe harjumuste ja hoiakute omandamisele. Sotsiaalainete kaudu kujundatakse hoiakuid, mida on õpilasele vaja tulevases tööelus. Õpilastele tutvustatakse sotsiaalvaldkonnaga enim seotud ameteid, erialasid ja edasiõppimisvõimalusi. Kujundatakse arusaama ühiskonnas toimuvate muutuste põhjustest ja tagajärgedest ning sellest, mil moel mõjutavad need õpilase valikuid ja tulevikku määravaid otsuseid. Erinevate õppetegevuste kaudud saavad õpilased ülevaate tööturu üldisest olukorrast ja tulevikuproгноosidest, tööõigusest, erinevatest töödest eri tegevusvaldkondade ameti- ja kutsealadel ning kasutada seda infot nii tulevast õpitavat eriala valides kui ka pikemaajalist karjääri planeerides. Erinevaid ameteid ja elukutseid tutvustades pööratakse tähelepanu töö iseloomule, töökeskkonnale, töötingimustele ning vajalikele teadmistele, oskustele ja isiksuseomadustele. Õpe annab õpilasele teadmised sellest, et

	erinevate tööde tegemisel on erinevad nõuded ja töötingimused. Õpilast juhatakse analüüsima, millised on tema eeldused huvipakkuva töö tegemiseks, sh sobiv tervises seisund, füüsiline vorm, füsioloogilised eeldused. Õpilane hakkab analüüsima oma võimeid, oskusi ja väärtusi ning seostama neid tulevase haridustee ja tööelu valikutega, koostades esmase karjääriplaani. Keskkond ja jätkusuutlik areng. Taotletakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes püüab leida lahendusi keskkonna- ja inimarengu küsimustele, pidades silmas nende jätkusuutlikkust. Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus. Taotletakse õpilase kujunemist aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning kodanikualgatuse tähtsust, on ühiskonda lõimitud, toetub oma tegevuses riigi kultuuritraditsioonidele ja arengusuundadele ning on kaasatud kohaliku kogukonda käsitlevate otsuste tegemisse. Kultuuriline identiteet. Taotletakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumistaadi kujundajana ning kultuuride muutumist ajaloo vältel ning kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktika eripärast nii ühiskonna ja terviku tasandil (rahvuskultuur) kui ka ühiskonna sees (regionaalne, klassi-, noorte- jms kultuur; subkultuur ja vastukultuur) ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust, on kultuuriliselt salliv ning koostööaldis. Teabekeskond. Taotletakse õpilase kujunemist infoteadlikuks inimeseks, kes tajub ja teadvustab ümbritsevat teabekeskonda ning suudab seda kriitiliselt analüüsida ja selles toimida olenevalt oma eesmärkidest ning ühiskonnas omaks võetud kommunikatsiooneetikast. Tehnoloogia ja innovatsioon. Taotletakse õpilase kujunemist uuendusaltiks ja tänapäevaseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt kasutada oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutuvast tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas. Tervis ja ohutus. Taotletakse õpilase kasvamist vaimselt, emotsionaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes on võimeline käituma turvaliselt ning kujundama tervet keskkonda. Väärtused ja kõlblus. Taotletakse õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes mõistab üldinimlikke ja ühiskondlikke väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse, ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.
Ainevaldkonna kirjeldus ja valdkonnasisene lõiming	Sotsiaalses kontekstis käsitletakse inimese ja ühiskonna toimimist minevikus ning tänapäeval. Sotsiaalses kontekstis vahendatakse õpilastes oskusi näha ühiskonna arengus põhjuse tagajärje seoseid ning teha teadlikke valikuid, lähtudes ühiskonnas kehtivatest väärtustest ja moraalinormidest. Õppe

vältel kujundatakse õpilastes tahet toimida kõlbelise ja vastutustundliku ühiskonnaliikme ning isiksusena.

Sotsiaallainete pädevusega taotletakse toimetulekut:

- 1) iseendaga (intrapersonaalne: eneseusaldus, eneseregulatsioon, eneseanalüüs, empaatia, autonoomia ja vastutus) – enesemääratluspädevus;
- 2) lähikonnas (interpersonaalne: suhestumine, osalus ja turvaline kohanemine erinevates sotsiaalsetes kontekstides) - sotsiaalne pädevus;
- 3) ühiskonnas (institutsionaalne: poliitika, valitsemine, riik, vabakond, turg, meedia jt ühiskonna elu korraldamise vormid) - kodanikupädevus.

Kodanikuks olemist määratletakse kui võimet tegutseda vastutustundliku kodanikuna ja osaleda ühiskonnaelus. Sotsiaalse pädevuse ruumilisele haardele (lähikonnas, kogukond, ühiskond, globaalne) lisandub ajaline/ajalooline (minevik, olevik, tulevik) mõõde. Õppe korraldamisel lähtutakse Eesti riikliku iseseisvuse tunnustamisest, eesti kultuuri traditsioonide, Euroopa ning maailma kultuuri ja teaduse põhisaavutuste väärtustamisest ning riikliku õppekava üldosas sätestatud põhimõtetest.

Ajalugu õppides omandavad õpilased kultuuriruumis orienteerumiseks olulisi teadmisi oma kodukoha ja maailma minevikust ning kultuuripärandist. Aine vahendusel suunatakse õpilane teadvustama, analüüsima ja kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende omavahelisi seoseid ja seoseid tänapäevaga ning ajaloo sündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajaloõpetus kujundab oskust mõista minevikunähtuste mõjul toimuvat arengut.

Ühiskonnaõpetuses omandavad õpilased teadmised, oskused ja hoiakud ühiskonnas toimimiseks ning vastutustundlike otsuste tegemiseks. Õppeaine üldeesmärk on luua eeldused aktiivse kodaniku kujunemiseks ja ühiskonna sidususe tugevnemiseks.

Inimeseõpetus lõimib õppesisu kõigis kooliastmes, toetades õpilase toimetulekut iseendaga, eakaaslaste hulgas, peres, kogukonnas ja ühiskonnas. Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides tundma ennast, kujundama vastutustundlikult oma suhteid, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimeseõpetuse kaudu kujundatakse esmased teadmised ja hoiakud sotsiaalsest võrdsusest, võrdväärsusest ning naiste ja meeste võrdõiguslikkusest.

Kõik sotsiaalvaldkonna ained on toeks, et õpilasel areneks suutlikkus analüüsida oma käitumist ja selle tagajärgi, sobival viisil oma tundeid väljendada, aktsepteerida inimeste erinevusi ning arvestada neid suheldes; ennast kehtestada, seista vastu ebaõiglusele viisil, mis ei kahjusta enda ega teiste huve ega vajadusi.

Sotsiaalvaldkonna õppeainete kaudu õpitakse tundma ning järgima ühiskondlikke väärtusi, norme ja reegleid, omandatakse teadmisi, oskusi ja hoiakuid sotsiaalselt aktsepteeritud käitumisest ning inimeste vastastikustest suhetest, mis aitavad kaasa tõhusale kohanemisele ja

	toimetulekule perekonnas, eakaaslaste hulgas, kogukonnas ning ühiskonnas. Omandatakse teadmisi majandusest, tööturust, maksundusest, õpitakse tegema otsuseid rahatargalt ja vastutustundlikult. Sotsiaalainete kaudu kujundatakse alus maailmavaatelise mitmekesisusega arvestamiseks ning valmisolek dialoogiks erineva maailmavaate esindajatega. Sotsiaalainetes käsitletavate õppeteemade kaudu kujundatakse õpilastes esmane valmisolek märgata ebavõrdsust ühiskonnas ja aidata kaasa võrdõiguslikkuse, sh soolise võrdõiguslikkuse edendamisele. Valdkonnasisese lõiminguga taotletakse, et õpilane areneks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimesi, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest ning märkab ja mõistab ühiskonnas toimuvat. Kõigi sotsiaalvaldkonna õppeainete seisukohalt on tähtis koostööoskus ja töötamine rühmas. Õpilane omandab tõhusad oskused ja valmisoleku ühiskonnaellu sekkuda ja olla edukas elukestvas õppes ja tööturul.
Õppe kavandamine ja korraldamine	Valdkondlikku õppetegevust kavandades ja korraldades: 1) lähtutakse õppekava alusväärtustest, üld- ja valdkonnapädevustest, kooliastme lõpuks taotletavatest teadmistest, oskustest ja hoiakutest ning õpitulemustest ja kooli õppekavas sätestatud õppesisust, kooliastmete õppe ja kasvatuse rõhuasetustest ning lõimingust teiste õppeainete ja läbivate teemadega; 2) arvestatakse didaktika nüüdisaegsete käsituste ja ainevaldkonnas toimunud arenguga, võetakse arvesse kohalikku eripära ning muutusi ühiskonnas; 3) toetatakse lõimingut valdkonna sees, õppeainete vahel ja õppekava läbivate teemadega, arendatakse õpilaste teadmisi, oskusi ja hoiakuid; 4) rakendatakse mitmekesiseid ja kombineeritud õppemeetodeid ning aktiivsust, loovust, koostööd ja tagasisidet soodustavaid õppetegevusi, kujundatakse õpiharjumusi ja -oskusi; 5) arvestatakse õpilaste eelteadmisi, huvisid, individuaalseid eripärasid ja -võimeid, kasutatakse diferentseeritud sisu ja sobivat pingutust nõudvaid ülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud ja õpilasele tähenduslikku käsitlust, reageeritakse õpiraskustele ning pakutakse õpiabi; 6) taotletakse mõõdukat ja ühtlaselt jaotuvat õpikoormust, mis soodustab motivatsiooni ning jätab aega puhkuseks ja huvitegevuseks; 7) tegeldakse probleemikeskselt ja kogemuspõhiselt eluliste nähtuste ja olukordadega, seostatakse oskusi igapäevaelu ja jätkuõpingutega.
Hindamine	Hindamise alus on valdkonna ainekavades kirjeldatud õpitulemused kooliastmete kaupa. Hindamisega toetatakse kooliastme lõpuks taotletavate teadmiste ja oskuste omandamist, hoiakute kujunemist ning valdkonnapädevuse saavutamist. Ainealaste teadmiste ja oskuste kõrval antakse tagasisidet ka üldpädevuste arengu ning väärtushoiakute ja -hinnangute kujunemise kohta. Hoiakute kujunemisele antakse tagasisidet suunavate ja toetavate sõnaliste hinnangute abil.

Selleks rakendatakse nii kujundavat kui ka kokkuvõtvat hindamist, mida esitatakse nii sõnaliste hinnangute kui ka numbriliste hinnetena. Õppeprotsessi käigus rakendatakse kujundavat hindamist, kus õpilane saab suulist ja kirjalikku tagasisidet oma õpitulemuste saavutamise taseme ning tugevuste ja arenguvõimaluste kohta. Kokkuvõttev hindamine toimub üldjuhul õppeperioodi või mahuka õppeteema lõpul, et kontrollida nii õppetöös püstitatud eesmärkide saavutamist kui ka riikliku õppekavaga sätestatud õpitulemuste saavutatust. Arutluste, juhtumianalüüside ja loominguliste tööde puhul hinnatakse arvamuste ja seisukohtade argumenteeritust, seostatust ja veenvust, õpilase seisukohtadele minevikusündmuste, ühiskonnas ja maailmas toimuva kohta antakse sõnalist kirjeldavat tagasisidet. Praktiliste ja loominguliste ülesannete sooritamisel hinnatakse nii protsessi kulgu kui ka tulemust. Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid pööratakse tähelepanu ka õpilase keelekasutusele, mida arvestatakse hindamisel vastavalt ülesande eesmärgile ja kokkulepitud hindamiskriteeriumidele.

Ajaloos on õpitulemuste kontrollimise ja hindamise vormid mitmekesised, sisaldades suulist ja kirjalikku küsitlust, tööd kaartide, dokumentide, allikmaterjali ja piltidega, loovtööd. Hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi tähtsamate ajaloosündmuste ja -nähtuste analüüsi nõudvate ülesannete kaudu. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse allikast olulise info leidmist, selle tõlgendamist ja võrdlemist, kommenteerimist ning usaldusväärsuse üle otsustamist. Arutluse puhul hinnatakse kirjutise vastavust teemale, ajastu- ja teemakohaste faktide teadmist, võrdlemise, seoste loomise ja järelduste tegemise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud argumentide toel.

Ühiskonnaõpetuses sobivad hindamiseks arvamusalüüs, juhtumianalüüs, dokumendi, statistiliste andmete ja karikatuuri analüüs, kaardi tundmine, avatud ja etteantud vastustega ülesanded: mõiste ja selgituse kokkuviimine, teabe tõlkimine teise vormi (graafikust tabelisse vms), info rühmitamine. Hinnatakse arutlusoskust, erinevate allikate, sh õigustekstide tõlgendamist ja analüüsi, ühiskondlike probleemide analüüsi ja oma seisukoha kujundamise ning selle põhjendamise oskust; aga ka kodanikuvalmidust ja -vastutust ühistegevuses osalemise, ühiskonnaliikmele kohustuslike toimingute, sh vajalike dokumentide täitmise oskuse jt eakohaste ülesannete kaudu.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi ning nende seostamise oskust. Õpilase hoiakuid ja väärtushinnanguid mõõdetakse ja tagasisidestatakse vaatluse, õpilase antud hinnangute ja otsustuste ning juhtumianalüüsi alusel.

5. klassis on inimeseõpetuse eesmärgiks, et õpilane oskab märgata, mõista ja selgitada enda ja tema eluga otseselt seotud küsimusi. Hinnatakse õpilase teadmisi ja oskusi ning nende seostamist. Õpilase hoiakute ja väärtushinnangute kohta antakse tagasisidet.

6. klassis keskendub inimeseõpetus eakaaslaste mõju teemadele, mis selles vanuseastmes oluliseks muutuvad. Hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi ning nende seostamist.

	7. klassis arendatakse varasemast põhjalikumalt enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi, sh kehtestavat käitumist, riskikäitumisega seotud olukordi ning otsustamist tervise ning tervislike valikutega seoses. Hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi ning nende seostamist. 8. klassis aitavad tervise, suhete ja riskikäitumise teemad õpilasel mõista ühiskonnas toimuvaid protsesse ja nende mõju talle endale, tema valikutele ning seeläbi tema tervisele ja sotsiaalsele toimetulekule olles suhetes teistega erinevas ümbruses. Hinnatakse õpilase teadmisi ja oskusi ning nende seostamist. Õpilase hoiakute ja väärtushinnangute kohta antakse tagasisidet.
Õppekeskkond	Õppimist toetav õppekeskkond kujundatakse viisil, kus luuakse kultuuritundlik, üksteist austav, kaasav, vastastikku hooliv ja toetav, turvaline, kiusamis- ja vägivallavaba õppekeskkond, mis rajaneb usalduslikel suhetel, sõbralikkusel ja heatahtlikkusel ning kus märgatakse ja tunnustatakse õpilase pingutusi ja õpiedu. Aktsepteeritakse erinevate seisukohtade olemasolu, arutletakse nende üle ning hinnatakse neid, lähtudes allikatest, tõenduspõhistest faktidest ning demokraatliku ühiskonna aluspõhimõtetest. Kool võimaldab viia õpet läbi ruumis, kus on: 1) mööbli ümberpaigutamise võimalus liikumist eeldavateks tegevusteks nagu rühmatööd, rolli- ja õppemängud; 2) internetiühendus nii õpetajal kui ka õpilastel, digitehnoloogia kasutamise võimalused. Kool võimaldab: 1) korraldada õpet väljaspool klassiruumi, nt mäluasutuses või ametiasutuses; 2) kasutada ainekava eesmärke toetavaid õppematerjale ja -vahendeid: a) Eesti Vabariigi põhiseadus; b) ajalooatlased ja teabekirjandus.
2. AINEKAVAD	

Õppeaine nimetus	Ajalugu
Õppeaine kirjeldus	Ajaloo õppimise käigus omandatakse pädevused, mis on vajalikud oma elu korraldamiseks ajalooteadvuse toel ühiskonnale omases ajaloolises kultuuris. Ajalooõpetus toetab ajaloolise mõtlemise kujunemist. Ajalooline mõtlemine tähendab suutlikkust märgata tähenduslikkust ajaloos, oskust kasutada esmaallikaid tõendusmaterjalina, tunda ära muutusi ja ajaloosündmuste järjepidevust, analüüsida põhjusi ja tagajärgi, tajuda ajaloolist konteksti ja mõista ajalooliste tõlgenduste eetilist mõõdet. Ajaloo õppimist alustatakse sissejuhatusest ainesse. Ajalooõpetuses omandavad õpilased kultuuriruumis ning ajaloolises keskkonnas orienteerumiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Õpilasi suunatakse teadvustama, analüüsima, kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende seoseid omavahel ja tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Põhikooli ajalooõpetus on kronoloogilis-temaatiline. Õppeaine algab sissejuhatava algõpetusega ning jätkub muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo õppimisega. Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Ainekavas eraldi esitatud Eesti ajaloo teemasid käsitletakse põhjalikult ja süsteemselt ning tõmmatakse paralleele maailma ajalooga. Käsitlemise põhimõtte on liikumine lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloost, kus on oluline luua käsitletava teema ja paikadega isiklik seos. Ajalooõpetusel on kronoloogiline, poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja ideede dimensioon. Põhikoolis tähtsustatakse õpilasele jõukohast, inimesekeskset ajalookäsitlust, eluolu ja kultuuri teiste ajalooõpetuse dimensioonide ees. Maailma ajalugu käsitletakse valitud teemade kaudu, millega ei taotleta ajalooperioodidest tervikpildi kujunemist. Tähtis on luua seosed mineviku ning nüüdisaja ajaloosündmuste ja -nähtuste vahel ning kujundada arusaam, et minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva, nt kriisikollete olemust ning paljusid Eesti ajaloo probleeme. Õpilaste maailmapilti rikastab ainetevaheline lõiming ning lähedaste teemade lõimitud käsitlemine, lähtudes erinevatest aspektidest. Ajalooõpetuse kaudu kujundatakse erinevaid oskusi: 1.) oskus orienteeruda ajas ning analüüsida ajaloolise keskkonna kujunemist; 2.) ajaloomõistete tundmine ja kontekstis kasutamine; 3.) küsimuste esitamine ajaloo kohta ning neile vastamine; 4.) funktsionaalne kirjaoskus, kriitiline mõtlemine, arutlusoskus, järelduste tegemine ja seoste loomine ning oma seisukoha kujundamine ja põhjendamine; 5.) empaatia, oskus asetada end kellegi teise olukorda ajastut arvestades; koostöö- ja konfliktilahendusoskus; 6.) allikaanalüüs ja töö ajalookaardiga, info leidmine erinevatest teabeallikatest, selle kasutamine ja hindamine, suuline ja kirjalik eneseväljendus ning IKT vahendite kasutamine.

	Oskuste kujundamine ajalooõpetuses on pidev protsess ning seda tehakse erinevate õppeteemade ja õppemeetodite kaudu. Oskuste saavutatuse taset kirjeldatakse ajaloo õpetamise eesmärgidena kooliastmeti. Ajalootundides tutvustatakse õpilastele erinevaid ajalookäsitlusi neist ühtki peale surumata. Mõistmaks, et ajalookirjutamine sõltub ajast ja ajalooürija seisukohast, kujundatakse kriitilist suhtumist erinevatesse mõtteviisidesse ning võrreldaldatakse ajaloosündmuste ja -nähtuste käsitlemist eri allikais.
	TEADMISED, OSKUSED JA HOIAKUD
II kooliaste	6. klassi lõpetaja: 1. Teab, ajaloo periodiseerimise põhimõtteid ning et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline. 2. Teab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed. 3. Kasutab ajaloomõisteid kontekstis. 4. Teab näiteid kodukoha minevikust. 5. Teab, et Eesti ei ole alati olnud iseseisev ning teab olulisi sündmusi ja isikuid Eesti omariikluse kujunemisloos. 6. Mõistab, kuidas kujunes inimasustus. 7. Oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ning saab aru, et erinevast rollist vaadates on maailm erinev. 8. Teab, mis tunnused on iseloomulikud demokraatlikele ja mittedemokraatlikele ühiskonnavormidele ajaloos. 9. Teab, millist liiki allikatest saab mineviku kohta teavet ja milliste tunnuste järgi saab allikate usaldusväärsust hinnata. 10. Teab näiteid kodukoha kultuuripärandist, olulisi inimesi ja nende rolli kodukoha kultuuriloos. 11. Märkab ja väärtustab minevikupärandit Eestis ja mujal. 12. Teab, kuidas meditsiin ja inimeste teadmised tervisest on aja jooksul muutunud. 13. Teab näiteid, kuidas inimkond on minevikus keskkonda mõjutanud.
III kooliaste	9.klassi lõpetaja: 1. Eristab ajalooperioode ning iseloomustab neid põhitunnuste kaudu. 2. Mõistab ajaloosündmuste tähenduslikkust, toob esile sündmuste ja protsesside põhjusi ja tagajärgi ning jätkuvuse ja muutuste näiteid. 3. Seostab kodukoha ajalugu Eesti ja Euroopa ajalooga, teab Eesti ajaloo pöördepunkte.

	4. Mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal. 5. Mõistab tänapäeva Euroopa ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu ja arengut ning riikide mõju maailmas. 6. Analüüsib inimeste igapäevaelu ja ühiskonnaelu muutumist ning linnade tähtsuse kasvu. 7. Mõistab teaduse ja tehnika arengu mõju inimeste eluviisile ja ühiskonnaelu valdkondadele. 8. Mõistab kolonialismi ja rahvastikurände põhjusi ja tagajärgi minevikus ja tänapäeval globaalse ajaloo perspektiivis. 9. Mõistab, kuidas on kujunenud ja toiminud demokraatlik ühiskond minevikus, võrreldes tänapäevaga. 10. Kogub ajalooalast informatsiooni, töötab eritüübiliste ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt, teeb informatsiooni põhjal järeldusi. 11. Eristab poliitilisi õpetusi, teab nende kujunemislugu. 12. Analüüsib kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ja mõistab üksikisiku rolli kultuuripärandi kandjana. 13. Mõistab inimtegevuse ja keskkonna vastastikust mõju ajaloos.	
	ÕPITULEMUSED	ÕPPESISU
5. klass	Teema: Ajaarvamine ja ajalooallikad Õpilane: 1) kasutab asjakohaselt ajaarvamisega seotud sõnu, lühendeid ja fraase: sajand, aastatuhat, eKr, pKr jt; 2) paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi, ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid; 3) teab, et ajalooallikad jagunevad suulisteks, esemelisteks, kirjalikeks ja audiovisuaalseteks ning toob nende kohta näiteid; 4) iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust; 5) kasutab perekonnaloos uurimisel eritüübilisi allikaid. Teema: Ajaloosündmused, ajaloolised isikud ja eluolu. Õpilane:	Teema: Ajaarvamine ja ajalooallikad Ajaarvamisega seotud mõisted ja ajaloo perioodid: eKr, pKr, aastatuhat, sajand, ajatelg, Rooma number, araabia number, muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg, lähiajalugu. Ajatelg. Allikate tõlgendamine: kirjalik allikas, suuline allikas, esemeline allikas, muuseum, arhiiv. <u>Praktilised tööd:</u> töö erinevate ajalooallikatega, ajalooallikate liigitamine interaktiivselt ja suuliselt, ajajoone koostamine, õppekäik mõnda muuseumi. <u>Lõiming:</u> matemaatika – rooma ja araabia numbrid. Teema: Ajaloosündmused, ajaloolised isikud ja eluolu.

	1) iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust; 2) toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus; 3) kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; 4) teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist; 5) kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat; 6) toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; 7) nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; 8) toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus; 9) kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; 10) nimetab Eesti iseseisvumisega seotud sündmusi ja isikuid; 11) toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised.	Minevik, ajaloosündmus, eluolu, tegevusalad, elamud, rõivastus, toit, kultuur, traditsioonid. Elu muinasajal. Eluolu keskajal. Eesti 16.-18. sajandi sõdade perioodil. Eluolu uusajal. Rahvuslik ärkamisaeg. Eesti iseseisvumine. Iseseisev Eesti kahe maailmasõja vahel. Esimene ja teine maailmasõda. Nõukogude aeg. Iseseisvuse taastamine. <u>Praktilised tööd:</u> ajajoone koostamine, töö ajalookaartidega, töö erinevate ajalooallikatega, plakati koostamine, lühijutu koostamine. <u>Lõiming:</u> kunstiõpetus – arhitektuur; kirjandus – muistendid; muusikaõpetus – Eesti hümn, laulupeod.
6. klass	Teema: Muinasaeg <u>Õpilane:</u> 1) teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele, põhjendab oma valikut; 2) kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt; 3) toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; 4) kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; 5) teab mõnda inimeste ajaloolist asulat, kirjeldab selle tekkimist ja kujunemise põhjust; 6) teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust;	Teema: Muinasaeg Muinas- ja vanaaja periodiseerimine. Muinasaja arengujärgkude üldiseloomustus: kiviaja inimese tegevusalad, põlluharimise algus, loomade kodustamine, käsitöö areng, metallide kasutusele võtmine. Eesti muinasaja üldiseloomustus, Pulli, Kunda. Muinasaegsed mälestised – kalmed ja asulakohad – ning arheoloogilised leiud. Kodukoha inimasustus muinasajal. <u>Praktilised tööd:</u> töö kaardiga, ajajoone koostamine, mõistekaardi koostamine,

	7) toob näiteid ravivõtete ja teavishoiu kohta eri aegadel. Teema: Vanad Idamaad <u>Õpilane:</u> 1) kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; 2) toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus; 3) toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus; 4) nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust; 5) toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu; 6) nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos; 7) teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; 8) toob näiteid ravivõtete ja teavishoiu kohta eri aegadel. Teema: Vana-Kreeka <u>Õpilane:</u> 1) kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; 2) toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus; 3) teab näiteid erinevatest ühiskonnaeluliste vormide antiikajal ja kirjeldab nende erisusi; 4) kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat; 5) toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; 6) nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos;	lühijutu koostamine, pildi analüüs. <u>Lõiming:</u> matemaatika – rooma ja araabia numbrid; geograafia – teabe leidmine kaardilt. Teema: Vanad Idamaad Vanaaja sisu ja üldiseloomustus: ajalised piirid, looduslikud olud. Vana-Egiptuse riigikorraldus, eluolu, religioon, kultuurisaavutused. Vaaraod Thutmosis III, Ramses II, Tutankhamon. Mesopotaamia, sumerite linnriigid, leiutised (ratas, potikeder), Hammurabi seadused, eluolu, religioon, kultuurisaavutused. Iisraeli ja Juuda riik, ainujumala usk, Vana Testament, kümme käsku. Vana-India ja Vana-Hiina. <u>Praktilised tööd:</u> töö kaardiga, ajajoone koostamine, allikaanalüüs, võrdleva tabeli koostamine. Teema: Vana-Kreeka Vanim kõrgkultuur Euroopas. Kreeka loodus ja rahvastik, Kreeka ja Mükene kultuur. Kreeka linnriigid. Ühiskonnakorraldus ja kasvatus Ateenas ning Spartas. Linnriikide nõrgenemine ja alistamine Makedooniale. Aleksander Suure sõjaretk ning maailmariigi tekkimine. Vana-Kreeka kultuur ja religioon, eluolu ja mütoloogia. Olümpiamängud. Homerose kangelaseepika, ajalookirjutus, teater, kunst, arhitektuur, skulptuur, vaasimaal. Vana-Kreeka kultuuri tähtsus.
--	--	---

	7) teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist; 8) toob näiteid ravivõtete ja teavishoiu kohta eri aegadel; 9) iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust. Teema: Vana-Rooma Õpilane: 1) kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis; 2) teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; 3) teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas; 4) toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus; 5) teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele; 6) toob näiteid ravivõtete ja teavishoiu kohta eri aegadel; 7) paigutab ajateljele ajaloosündmusi, kasutades õigesti ajaühikuid, lahendab ajatelje abil ülesandeid; 8) kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost; 9) toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus; 10) toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised; 11) nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos.	<u>Praktilised tööd:</u> töö kaardiga, ajajoone koostamine, lühijutu koostamine, allikaanalüüs. <u>Lõiming:</u> kunstiõpetus – arhitektuur, kujutav kunst; kirjandus – teatri sünn, Kreeka müüdid. Teema: Vana-Rooma Rooma riigi tekkimine, looduslikud olud, kuningad. Rooma Vabariigi algus ja ühiskondlik korraldus. Rooma võimu laienemine Vahemere maades. Hannibal, Caesar, vabariigi lõpp. Rooma keisririigi ühiskondlik korraldus. Augustus, Rooma impeerium ja selle lõhenemine. Vana-Rooma kultuur, kunst ja arhitektuur, rahvas ja eluolu, avalikud mängud. Ristiusu teke, Uus Testament. <u>Praktilised tööd:</u> töö kaardiga, ajajoone koostamine, allikaanalüüs, jutustamine, võrdleva tabeli koostamine. <u>Lõiming:</u> kunstiõpetus – arhitektuur, skulptuur; kirjandus – müüdid, piibllilood.
7. klass	Teema: Maailm keskajal 476 – 1492 Õpilane: 1) iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode;	Teema: Maailm keskajal 476 – 1492 Keskaegse maailmapildi mõju maailma ajaloole, keskaja ühiskonna üldiseloomustus ja

	2) toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärg seoseid; 3) toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi; 4) analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel; 5) kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest; 6) toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist; 7) teeb allikate põhjal järeldusi, hinnatess väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; 8) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; 9) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; 10) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; 11) selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 12) analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist; 13) loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustes. Teema: Maailm varauusajal 1492-1600 <u>Õpilane:</u> 1) loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest,	periodiseering. Läänikord, eluolu. Kiriku ja kultuuri osa keskajal, ristiusu õpetuse alused, ristiõjad, keskaja ülikoolid ja teadus, romaani ja gooti stiil. Frangi riik, Frangi riigi teke, riik Karl Suure ajal, Frangi riigi jagunemine, kolm tuumikala: Itaalia, Prantsusmaa ja Saksamaa. Araablased. Araabia ühiskond, Muhamed. Islam, araabia kultuur ja selle mõju Euroopale. Bütsants, Bütsantsi tugevuse põhjused, Justinianus I, Vana-Vene riik. Linnad ja kaubandus, linnade teke ja eluolu, hansakaubandus Põhja-Euroopas, tsunftikord, linnade valitsemine. Põhja-Euroopa ja Eesti. Skandinaavia eluviis ja ühiskond, viikingite retked. Eesti keskajal, eluolu muinasaja lõpus. Muinasmaakonnad, muistne vabadusvõitlus ja ristiusustamine, ühiskonna struktuur. Valitsemine, Liivi Ordu. Linnad. Keskaja ühiskond Saksamaa, Inglismaa ja Prantsusmaa näitel. Saksa-Rooma keisririik, parlamendi kujunemine Inglismaal, Prantsusmaa ühendamine. Eluolu keskajal. Asustus, tegevusalad ja eluolu kodukohas muinasaja lõpul <u>Praktilised tööd:</u> töö kaardiga, ajajoone koostamine, allikaanalüüs, mõistekaardi koostamine, plakati koostamine, võrdleva tabeli koostamine. <u>Lõiming:</u> kirjandus – Eduard Bornhöhe. Teema: Maailm varauusajal 1492-1600 Ühiskond varauusajal, tehnoloogia, uue maailmapildi kujunemine. Tehnoloogia areng, majandussuhted, humanism,
--	---	---

	suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustes; 2) selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu; 3) toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist; 4) toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevust; 5) analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel; 6) selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel suhtunud loodusesse.	kujutav kunst, Leonardo da Vinci. Suured maadeavastused. Ameerika avastamine, maadeavastuste tähendus Euroopale ja Euroopa mõju avastatud maades. Reformatsioon Saksamaal. Martin Luther. Eesti 16. sajandil, reformatsioon, haldusjaotus ja linnad. Liivi sõja põhjused ja tagajärjed. Renessanss. <u>Praktilised tööd:</u> töö kaardiga, ajajoone koostamine, allikaanalüüs, mõistekaardi koostamine, plakati koostamine.
8. klass	Teema: Maailm 1600-1815 <u>Õpilane:</u> 1) toob allikate abil esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärg seodeid; 2) tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval; 3) kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda; 4) loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustes; 5) analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist; 6) iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajaloo perioode; 7) selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu; 8) analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel; 9) teab demokraatia iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani; 10) toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest	Teema: Maailm 1600-1815 Uusaja ühiskonna põhijooned Euroopas, absolutismi kujunemine, Louis XIV, valgustusfilosoofia, Inglise kodusõda ja restauratsioon, Inglismaa ja Prantsusmaa, 18. sajandi valgustatud absolutism Preisimaa näitel, Friedrich II. Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus, valitsemine, keskvõim ja aadli omavalitsus, Balti erikord, Põhjasõda, Peeter I, Eesti talurahvas 17. ja 18. sajandil, muutused majanduses ja poliitikas, vaimuelu (religioon, haridus, kirjasõna). USA iseseisvumine, Iseseisvussõda, USA riiklik korraldus. Prantsuse revolutsioon ja Napoleoni ajastu. Prantsuse revolutsiooni põhjused ja kulg, Napoleoni reformid, Viini kongress ja poliitilised muutused Euroopa kaardil Vestfaali rahu ning Viini kongressi tulemusena, Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni sõdade tähtsus Euroopa ajaloos. Kultuur: barokk, klassitsism. Asustus ja

	reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevust; 11) selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 12) märkab kodukoha kultuuripärndit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda; 13) nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäited; 14) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; 15) toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel. Teema: Maailm 1815-1918 Õpilane: 1) iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas, analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile, sotsiaaldemokraatiale, rahvuslusele tänapäeval; 2) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; 3) toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist; 4) toob allikate abil esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärg seoseid; 5) selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu; 6) teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel; 7) analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel; 8) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju	eluolu paikkonnas 17.–18. sajandil. <u>Praktilised tööd:</u> ajajoone koostamine, allikaanalüüs, mõistekaardi koostamine, plakati koostamine, võrdleva tabeli koostamine. <u>Lõiming:</u> inglise keel – Inglismaa valitsemine, tavad, sümbolid, USA sümbolid; kunstiõpetus – barokk, klassitsism; geograafia – Euroopa kaart. Teema: Maailm 1815-1918 Industriaalühiskonna kujunemine, tööstuslik pööre, vabrikutootmine, linnastumine, industriaalühiskonna sotsiaalne pale, 19. sajandi poliitilised õpetused. Rahvuslus ja rahvusriigid, rahvusluse kasv Euroopas, rahvusriigi loomine Saksamaa näitel, Saksa keisririik. Eesti 19. sajandil ja 20. sajandi algul, Vene impeeriumi äärealade poliitika, talurahvaseadused, rahvuslik ärkamine, selle eeldused, liidrid ja üritused, venestusaeg, 1905. aasta revolutsiooni tagajärjed. Esimene maailmasõda, uue jõudude vahekorra kujunemine Euroopas, sõja põhjused, kulg ja tagajärjed, maailmasõja mõju Eestile. Eesti iseseisvumine: autonoomiast Vabadussõjani. Kultuur 19. sajandil ja 20. sajandi algul: eluolu, ajakirjandus, seltsiliikumine, sh kodukohas.
--	---	--

	ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; 9) selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel suhtunud loodusesse; 10) toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist; 11) selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega; 12) märkab kodukoha kultuuripärndit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda; 13) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; 14) analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis; 15) toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevust; 16) toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel.	<u>Praktilised tööd:</u> ajajoone koostamine, allikaanalüüs, mõistekaardi koostamine, arutelu filmi põhjal, võrdleva tabeli koostamine. <u>Lõiming:</u> geograafia – Eesti ja Euroopa kaart; muusikaõpetus – Eesti hümn, laulupeod; kirjandus - “Tõde ja õigus”.
9. klass	Teema: Maailm kahe maailmasõja vahel 1918-1939 <u>Õpilane:</u> 1) teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja 2) veendumusi ajaloolises kontekstis; toob allikate põhjal esile 3) ajaloo sündmuste põhjuse ja tagajärg seoseid; 4) teab, kuidas meitsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel; 5) selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi kandja;	Teema: Maailm kahe maailmasõja vahel 1918-1939 Rahvusvaheline olukord, Pariisi rahukonverents, poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda, Versailles’ süsteem. Rahvasteliidu tegevus ja mõju, sõjakollete kujunemine Aasias ja Euroopas. Maailmamajandus, ülemaailmse majanduskriisi põhjused, olemus ja tagajärjed. Demokraatia ja diktatuuri põhijooned. Demokraatia Ameerika Ühendriikide näitel, autoritarism Itaalia näitel, totalitarism NSV Liidu ja Saksamaa näitel. Eesti Vabariik,

	6) selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust ajaloos; 7) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; 8) toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevust; 9) analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis; 10) iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas, analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatialle tänapäeval; 11) tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval; 12) teab demokraatialle iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani; 13) iseloomustab nüüdisaja demokraatlikku ühiskonda mõne riigi näitel; 14) selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega; 15) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; 16) toob näiteid erinevate ajastute kultuurist; 17) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; 18) märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda;	Vabadussõda, Asutav Kogu, maareform ja põhiseadus, demokraatliku parlamentarismi aastad, vaikiv ajastu, majandus, kultuur ja eluolu, välispoliitika. Kultuur ja eluolu kahe maailmasõja vahel, uued kultuurinähtused, teadus, tehnika areng, aatomiuuringud, auto ja lennuk, raadio, kino ja film, kirjandus ja kunst, uued propagandavahendid. Kultuur ja eluolu paikkonnas 20. sajandi algul. <u>Praktiline töö:</u> ajajoone koostamine, allikaanalüüs, võrdleva tabeli koostamine, arutelu videote põhjal, arutluse koostamine. <u>Lõiming:</u> geograafia – Euroopa ja maailma kaart.
--	---	---

	19) võrdleb etteantud kriteeriumide põhjal elukorraldust maal ja linnas; 20) toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel. Teema: Teine maailmasõda 1939-1945 <u>Õpilane:</u> 1) toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seose; 2) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; 3) toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi; 4) analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel; 5) analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, at allika sõnum sõltub autori positsioonist; 6) analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel. Teema: Maailm pärast Teist maailmasõda 1945-2000 <u>Õpilane:</u> 1) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda; 2) selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust ajaloos; 3) analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel; 4) analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, at allika sõnum sõltub autori positsioonist; 5) iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode;	Teema: Teine maailmasõda 1939-1945 Rahvusvaheline olukord. Lääneriikide järeleandmised Saksamaale. München. MRP. Sõjategevuse üldiseloostus, sõja algus ja lõpp, sõdivad pooled. Sõjategevus, rinded: Idarinne, Läänerinne, Vaikse Ookeani ja Põhja-Aafrika piirkond. Holokaust, ÜRO asutamine. Eesti Teise maailmasõja ajal, baaside ajastu, iseseisvuse kaotamine, juuniküüditamine, sõjategevus Eesti territooriumil, Nõukogude ja Saksa okupatsioon. Teise maailmasõja mõjud paikkonnas. <u>Praktilised tööd:</u> ajajoone koostamine, allikaanalüüs, töö kaardiga, analüüs videote põhjal, mõistekaardi koostamine, võrdleva tabeli koostamine. Teema: Maailm pärast Teist maailmasõda 1945-2000 Külm sõda, külma sõja põhijooned ja avaldumisvormid, kriisid ja sõjad. Läänemaailm USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel. USA ühiskond, sisepoliitika, ühiskondlikud liikumised, välispoliitika. Saksamaa Liitvabariigi majanduse areng, Ida- ja Lääne-Saksamaa suhted. Kommunistlikud riigid, kommunistliku süsteemi teke. NSV Liit, stalinism, sula, stagnatsioon. Eesti Nõukogude okupatsiooni all, piiride muutumine, repressioonid, kollektiviseerimine, industrialiseerimine, poliitiline juhtimine, kultuur ja eluolu.
--	--	---

	6) mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga; 7) teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis; 8) selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi kaitsja; 9) iseloomustab nüüdisaja demokraatlikku ühiskonda mõne riigi näitel; 10) selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega; 11) kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest; 12) toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel; 13) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile; 14) märkab kodukoha kultuuripärndit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda; 15) toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist; 16) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju; 17) selgitab näidete abil, kuidas on muutused maailmas mõjutanud Eesti ajalugu.	Kommunistliku süsteemi lagunemine, perestroika ja glasnost, Mihhail Gorbatšov, Boris Jeltsin, Saksamaa ühinemine. Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamine. Laulev revolutsioon, Balti kett, põhiseadusliku korra taastamine. Maailm alates 1990. aastaist, üldülevaade, Euroopa Liidu laienemine, NATO laienemine, uued vastasseisud. Kultuur ja eluolu 20. sajandi teisel poolel. Teaduse ja tehnika areng, aatomiuuringud, infotehnoloogia, massikultuur, naine ja ühiskondlik elu, muutused mentaliteedis. Poliitilised liikumised, kultuur ja eluolu ning ajalooline mälu ja mäluasutused kodukohas. <u>Praktilised tööd:</u> ajajoone koostamine, allikaanalüüs, töö kaardiga, arutluse kirjutamine, mõistekaardi koostamine, mälestuste kogumine.
Õppeaine nimetus	Ühiskonnaõpetus	
Õppeaine kirjeldus	Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste sotsiaalse kompetentsuse kujunemises. Ühiskonnaõpetus aitab õpilasel arendada ettevõtlikkust ning kujuneda ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks. Ühiskonnaõpetuse tunnis omandatud teadmised, oskused ja hoiakud seostuvad tihedalt teistes õppeainetes (ajaloos, geograafias, inimeseõpetuses jt) õpituga, olles aluseks elukestvale õppele. Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majanduse,	

poliitika ja õigusega), ent ka suhteid erinevate sotsiaalsete rühmadega. Kodanikuna mõistetakse demokraatliku ühiskonna liiget, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega, lähtudes oma huvidest ja võimalustest.

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises, sh ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, vabadus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonda, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikide maailma riikide elatustase ei ole võrdne ja maailmas on palju vaesust ning paljude inimeste materiaalne heaolu on võimalikuks saanud looduse ja tuleviku arvelt jne.

Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Tähtsal kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste kujunemine, mis aitab õpilasel ühiskonnas toime tulla. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi.

I kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavva. II ja III kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi aiena. II kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade kooseksisteerimisele. Käsitelu keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht. III kooliastmes käsitletakse riiklike institutsioonide funktsioone ja toimimispõhimõtteid. Riigivalitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone. Oluline on pöörata tähelepanu kodanikuõigustele ning poliitika avaldumisele igapäevaelus. Majandusteemade käsitlemine III kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele.

Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult. Õppeprotsessis on oluline koht uurimuslikel õpivõtetel, mille toel omandavad õpilased probleemide seadmise, hüpoteeside sõnastamise, töö kavandamise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, esitades materjale nii suuliselt kui ka kirjalikult ning kasutades näitlikustamiseks mitmesuguseid visuaalseid vorme ja võimaluse korral rakendatakse seda praktikas, nt demokraatia koolis, kodanikualgatus, vabatahtlik tegevus kodukohas jm. Aktiivseks kodanikuks olemine tähendab kodanike kaasatust laiemalt, mitte ainult hääletamist valimistel. See avardab ka ühiskonnaõpetuse praktilise õppe võimalusi noorte jaoks, kes pole veel hääleõiguslikud (nt õpilaste võimekuse piires koolielu korraldamises, tarbijahariduses, kodanikualgatuses). Õppes kasutatakse tehnoloogilisi vahendeid, sh IKT võimalusi.

	TEADMISED, OSKUSED JA HOIAKUD
II kooliaste	6. klassi lõpetaja: 1. Teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi. 2. Teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi. 3. Teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma. 4. Mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat. 5. Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti. 6. Eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust. 7. Teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata. 8. Teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi. 9. Teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja. 10. Tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti. 11. Oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada. 12. Käitub teadliku tarbijana.
III kooliaste	9. klassi õpilane: 1. Teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega. 2. Teab, kuidas kujunes ja kuidas toimib tänapäeva demokraatlik ühiskond. 3. Tunneb ära ja toob näiteid demokraatia kesksete tunnuste ja nende rikkumise kohta; toob näiteid, milliseid tagajärgi üksikisikule toob endaga demokraatia hävimine. 4. Märkab, mis võib ohustada demokraatiat tänapäeval, selgitab, tuginedes minevikunäidetele. 5. Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid. 6. Mõistab ühiskonnasektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas. 7. Teab majanduse toimimise põhijooni, teab oma õigusi ja kohustusi tarbijana, oskab oma õigusi kaitsta.

	8. Analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest. 9. Seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega. 10. Analüüsib õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost. 11. Teab, et Eesti Vabariigi põhiseadus on kõrgeim õigusakt ja oskab sealt leida vajalikku infot. 12. Teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt. 13. Teab Eesti riigi ja selle kodanike õigusi, võimalusi ja kohustusi, mis tulenevad Euroopa Liidu liikmesusest. 14. Hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse, järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid. 15. Märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt. 16. Analüüsib tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust vajaduse korral otsida abi.	
	ÕPITULEMUSED	ÕPPESISU
6. klass	Teema: Inimesed meie ümber, kogukonnad; Euroopa riigid ja rahvad; kultuurilised erinevused ja sallivus <u>Õpilane:</u> 1) teab Läänemere-äärseid riike ja näitab neid kaardilt; 2) esitab positiivseid ja negatiivseid näiteid riikidevahelisest koostööst või selle puudumisest; 3) tunneb ära ja toob näiteid kultuurikonfliktide ja kultuurilise diskrimineerimise kohta; 4) mõistab, et inimesed võivad näha maailma erinevalt; 5) toob näiteid erinevatest kultuurinähtustest, millega ta on kokku puutunud; 6) toob näiteid, milliste tunnuste põhjal saab inimene end kultuuriliselt määratleda. Teema: Vabatahtlik tegevus: kodanikuühendused ja -algatus, koostöö <u>Õpilane:</u>	Teema: Inimesed meie ümber, kogukonnad; Euroopa riigid ja rahvad; kultuurilised erinevused ja sallivus Eestis ja õpilase kodukohas elavad rahvarühmad (sotsiaalsed, rahvuslikud, religioossed jm) Sooline võrdõiguslikkus. Pere ja suguvõsa. Naabruskond maal ja linnas. Sõpruskond. Koolipere Euroopa riigid, Eesti naaberriigid. <u>Praktilised tööd:</u> töö kaardiga, võrdleva tabeli koostamine, mõistekaardi koostamine, videolõikude analüüs, töö tekstiga. Teema: Vabatahtlik tegevus: kodanikuühendused ja -algatus, koostöö

- 1) toob näiteid koostööst oma kogukonnas: kodanikuühendused ja -algatused, noorte organiseeritud koostöövormid;
- 2) loetleb kodukohas lahendamist vajavaid probleeme ja pakub neile lahendust;
- 3) leiab võimaluse korral eakohaseid võimalusi eneseteostuseks kogukonna liikmena.

Teema: Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine. Koolidemokraatia, lapse õigused ja võimalused osaleda poliitikas

Õpilane:

- 1) nimetab inimõigusi ja selgitab nende olulisust;
- 2) nimetab lapse õigusi ja kohustusi, märkab laste õiguste rikkumist ja otsib vajaduse korral abi;
- 3) toob näiteid, kuidas inimeste õigused on seadusega kaitstud;
- 4) kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist oma koolis, selgitades õpilasesinduse rolli koolielu kujundamisel;
- 5) kaitseb seisukohta, et keegi ei ole seadustest kõrgemal;
- 6) osaleb oma klassi otsustusprotsessides demokraatia põhimõtteid arvestades.

Teema: Allikad ja autoriõigus

Õpilane:

- 1) leiab ja võrdleb erinevatest allikatest pärit infot;
- 2) selgitab fakti ja arvamuse erinevust, toob näiteid;
- 3) kasutab viitamist nõuetekohaselt.

Teema: Töö, planeerimine ja tarbimine

Õpilane:

Kodukohas tegutsevate seltside, klubide ja ühenduste tegevus
Noorteorganisatsioonid
Eakohased kodanikualgatused
võimalused Koostöö ja ühistegevus, kommunikatsioonivõimalused.

Praktilised tööd: infootsing internetis, rühmatööna plakati koostamine ja selle esitlus.

Teema: Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine. Koolidemokraatia, lapse õigused ja võimalused osaleda poliitikas

Rahva osalemine ühiskonna valitsemises Võimude lahusus. Riigikogu, Vabariigi Valitsus, Vabariigi President, kohus. Kohalik omavalitsus. Seaduse ülimuslikkus, seadus kui regulatsioon. Peamised inimõigused (õigus elada, õigus vabadusele ja inimväärikusele jne). Õpilasomavalitsus, õpilaste osalemine koolielu korraldamises ja õpilasesinduses. Kooli sisekord (kodukord). Lapse õigused (õigus saada haridust, õigus vanemlikule hoolitsusele jne). Õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal.

Praktilised tööd: töö PK kodukorraga, arutelu, võrdleva tabeli koostamine.

Teema: Allikad ja autoriõigus

Allikas, fakt, arvamus. Allikate usaldusväärsus. Autoriõigused ja viitamine.

Praktilised tööd: töö erinevate allikatega, infootsing internetis, arutelu.

Teema: Töö, planeerimine ja tarbimine

	1) toob näiteid isikut tõendavate dokumentide õigest ja valest kasutamisest; 2) loetleb tervise- ja turvalisuseohtusid, oskab ohu korral abi otsida; 3) toob näiteid erinevatest seaduslikest rahateenimise võimalustest; 4) nimetab ohtusid internetis ja selgitab, kuidas end nende eest kaitsta; 5) teab internetipanga ja pangakaardi kasutamisega seotud ohtusid ja käitub turvaliselt; 6) oskab oma aega ja tegevusi planeerida; 7) koostab eelarve etteantud piirides; 8) kirjeldab säästmise võimalusi igapäevaelus, toob näiteid; 9) selgitab näidete põhjal vajaduste, soovide ja võimaluste erinevusi.	Aja ja kulutuste planeerimine ning raha kasutamine, laenamine ja säästmine. Elukutsed – teadmised ja oskused. Elukestev õpe. Elukutsed ja ettevõtted kodukohas. Teadlik, säästev tarbimine. Töökultuur ja tööeetika. <u>Praktilised tööd:</u> eelarve koostamine, ajaplaani koostamine, videolõikude analüüs, arutelu.
9. klass	Teema: Meedia ja teave <u>Õpilane:</u> 1) oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks; 2) tunneb ära valeuudise ja propaganda ja teab, miks need võivad olla ohtlikud; 3) oskab kasutada allikaid õppetöös, viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt. 4) analüüsib riske, teeb ettepanekuid nende maandamiseks, demonstreerib õpisisituatsioonis ohuolukorra asjakohast lahendamist, selgitades oma käitumist. Teema: Ühiskonna sotsiaalne struktuur <u>Õpilane:</u> 1) mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust kultuuriliste erimeelsuste puhul;	Teema: Meedia ja teave Raamatukogu, internet. Ajakirjanduse roll ühiskonnas: informeerimine, tähelepanu juhtimine probleemidele, avaliku arvamuse kujundamine, meelelahutus jne. Kommunikatsioonieetika, avaliku ja eraelu piir. Turunduskommunikatsiooni funktsioon ja liigid: valimisreklaam, sotsiaalreklaam, kommertsreklaam jne. Autoriõigused ja -vastuts, teoste kasutamine: viitamine, tsiteerimine, üles- ja allalaadimine. Plagieerimine. <u>Praktilised tööd:</u> infootsing internetis, töö allikatega, arutelu. Teema: Ühiskonna sotsiaalne struktuur Sotsiaalsed rühmad ühiskonnas: soolised, ealised, rahvuslikud, usulised, varanduslikud, regionaalsed jm. Sotsiaalne

- 2) analüüsib riske, teeb ettepanekuid nende maandamiseks, demonstreerib õpisiituatsioonis ohuolukorra asjakohast lahendamist, selgitades oma käitumist;
- 3) märkab ja analüüsib diskrimineerimisjuhtumit ja pakub välja lahendusi;
- 4) toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale;
- 5) mõistab identiteedi määratlust, selgitab näidete varal, mis on sotsiaalne, kultuuri- ja rahvuslik identiteet ning mitmikidentiteet;
- 6) võrdleb tõekspidamisi, tavasid ja praktikaid erinevate kultuuride näitel.

Teema: Ühiskonna institutsionaalne struktuur – avalik sektor, tulundus- või äri sektor, kolmas sektor

Õpilane:

- 1) teeb vahet riigi-, era- ja kodanikusektoril, toob näiteid nende tegevusest ja koostööst ühiskonnas ja üksikisikute võimalusest osaleda riigi-, era- ja kodanikusektoris.

Teema: Ühiskonnaliikmete õigused
Õpilane:

- 1) toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides;
- 2) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid;
- 3) selgitab soorollide ja stereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele;
- 4) märkab ja analüüsib diskrimineerimisjuhtumit ja pakub välja lahendusi.

kihistumine ja selle põhjused. Sotsiaalne sidusus. Sotsiaalne tõrjutus. Sotsiaalne õiglus ja võrdõiguslikkus. Solidaarsus. Väärtused ja identiteedid. Mitmekultuuriline ühiskond ja selle võimalused ning probleemid.

Praktilised tööd: videolõikude analüüs, võrdleva tabeli koostamine.

Teema: Ühiskonna institutsionaalne struktuur – avalik sektor, tulundus- või äri sektor, kolmas sektor

Avalik sektor ja selle institutsioonid (riigiasutused, kohalik omavalitsus, avalik-õiguslikud asutused). Erasektor kui kasumile suunatud sektor. Kolmas sektor kui mittetulundussektor. Sihtasutused, heategevus, vabatahtlik töö, kodanikualgatused.

Praktilised tööd: võimalusel õppekäik.

Teema: Ühiskonnaliikmete õigused

Inimõigused meie igapäevaelus, riigi ja üksikisiku roll nende tagamisel. Inimõiguste rikkumise ärahoidmine. Vägivald, kuritarvitamine, inimkaubandus jm. Põhiõigused; sotsiaal-majanduslikud, poliitilised ja kultuurilised õigused. Lapse õigused, kohustused ja vastutus. Lastekaitse rahvusvahelised probleemid. Inimkaubandus,

	Teema: Riik ja valitsemine: demokraatia <u>Õpilane:</u> 1) teab erinevaid demokraatlikus ühiskonnas osalemise võimalusi, toob näiteid; 2) selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet; 3) loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur; 4) selgitab avaliku konkursi tähtsust; 5) märkab ohtu demokraatiale enda ümbruskonnas ja ühiskonnas ning on valmis sellele oma võimaluste piires vastu seisma; 6) analüüsib näidete põhjal suur- ja väikeriikide, naaberriikide, demokraatlike ja mittedemokraatlike riikide vastastikuseid suhteid; 7) toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides; 8) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid; 9) teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid; 10) selgitab riikide koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides, toob näiteid. Teema: Eesti ja maailm <u>Õpilane:</u> 1) nimetab põhiseaduse abil Vabariigi Valitsuse, Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid; 2) teab võimalusi, kuidas kodanikud ja mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist;	tööorjus, seksuaalne ekspluateerimine jm. UNICEFi tegevus. <u>Praktilised tööd:</u> videolõikude analüüs, juhtumianalüüs. Teema: Riik ja valitsemine: demokraatia Demokraatliku ja mittedemokraatliku ühiskonna erinevused. Demokraatliku valitsemise põhijooned: võimuorganite valitavus ja aruandlus, võimude lahusus ja tasakaal. Õigusriik. Kodanikuvabadused ja -õigused. <u>Praktilised tööd:</u> võrdleva tabeli koostamine. Teema: Eesti ja maailm Põhiseadus. Põhiseaduslikud institutsioonid. Riigikogu koosseis ja ülesanded. Valitsuse moodustamine ja ülesanded. Vabariigi President. Kontrollorganid: õiguskantsler, riigikontroll. Kohus. Kohalik omavalitsus. Õigussüsteem. Eesti kohtusüsteem. Õigusaktide
--	---	--

- 3) analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel;
- 4) teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma;
- 5) toob näiteid Euroopa Liidu kodanike õigustest ja võimalustest, seostades neid enda eluga;
- 6) selgitab riikide koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides, toob näiteid;
- 7) toob näiteid kultuurilaenude ja - mõjutuste kohta eesti kultuuris;
- 8) analüüsib oma kogemuste põhjal iseenda kultuuritarbimist;
- 9) selgitab, miks on oluline tunda kultuuripärandit;
- 10) toob näiteid Eesti kultuuri levikust maailmas.

Teema: Kodanikuühiskond

Õpilane:

- 1) teab võimalusi, kuidas kodanikud ja mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist;
- 2) analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel;
- 3) toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides.

Teema: Majandus

Õpilane:

- 1) kirjeldab erinevate majandussüsteemide iseloomulikke tunnuseid ja toimimist;

kasutamine. Alaealiste õiguslik vastutus. Kodakondsus. Eesti kodakondsuse saamise tingimused. Kodanikuõigused ja kohustused. Euroopa Liidu liikmesriikide kodanikud, kodakondsuseta isikud ning kolmandate riikide kodanikud, nende õigused ja kohustused Eestis. Erakonnad. Erakonna ülesanded demokraatlikus riigis. Eesti parlamendierakonnad. Valimised. Valimiste üldine protseduur. Kandidaadid ehk valitavad ja hääletajad ehk valijad; nende rollid. Valimiskampaania. Teadlik hääletamine. Eesti Euroopa Liidu liikmena. Eesti rahvusvahelistes organisatsioonides.

Praktilised tööd: rühmatööna plakati koostamine, juhtumianalüüs, võrdleva tabeli koostamine.

Teema: Kodanikuühiskond

Kodanikuühiskonna olemus ja põhijooned. Vabaühendused ja MTÜd. Kirik ja usuühendused. Kodanikuosalus ja kodanikualgatus. Kodanikuajakirjandus. Vabatahtlik tegevus, kaasatus ühendustesse ja organisatsioonidesse. Noorte osalusvõimalused. Õpilasomavalitsus ja õpilasorganisatsioonid. Noorteprojektid. Käitumine kriisioludes.

Praktilised tööd: mõistekaardi koostamine, infootsing internetis.

Teema: Majandus

Turumajanduse põhijooned. Nõudmine ja pakkumine. Konkurents. Tootlikkus ja kasum. Ettevõtluse vormid:

	2) teab maksude vajalikkust ühiskonna toimimisel, eristab otseseid ja kaudseid makse; 3) selgitab liigtarbimise põhjusi ja mõju üksikisikule, ühiskonnale ja keskkonnale; 4) analüüsib valitud erialal tegutsemise võimalusi, lähtudes eriala spetsiifikast ja tuues esile palgatöötajana ja ettevõtjana tegutsemise erisused; 5) teab, mis on sotsiaalne ettevõtlus, ja toob näiteid selle võimalustest; 6) analüüsib vabalt valitud näidete põhjal inimeste tarbimiskäitumist; 7) analüüsib riske, teeb ettepanekuid nende maandamiseks, demonstreerib õpituatsioonis ohuolukorra asjakohast lahendamist, selgitades oma käitumist.	aktsiaselts (AS), osaühing (OÜ), füüsilisest isikust ettevõtja (FIE). Ettevõtluse roll ühiskonnas. Ressursside jagunemine maailmas. Riigi roll majanduses: plaanimine ja regulatsioon. Riigieelarve. Maksud, maksustamise põhimõtted. Tulude ümberjagamine. Ühishüved ja sotsiaalne turvalisus. Aus maksumaksmine. Sotsiaaltoetused ja sotsiaalkindlustus. Tööturg, tööturu mõiste. Tööandja ja töövõtja rollid töösuhetes. Tööõigus. Hõivepoliitika, tööturu meetmed tööandjaile ja töötajatele. Erinevast soost, erineva haridustaseme ning töö- ja erialase ettevalmistusega inimesed tööturul. Isiklik majanduslik toimetulek. Eesmärkide seadmine ja ressursside hindamine. Palk ja palgaläbirääkimised. Isiklik eelarve. Elukestva õppe tähtsus pikaajalises toimetulekus. Säästmine ja investeerimine. Laenamine. Tarbijakäitumine, säästlik ja õiglane tarbimine. Tarbijakaitse kaupade ja teenuste turul. Tootemärgistused. Isiklik ettevõtlus. <u>Praktilised tööd:</u> eelarve koostamine, äriplaani koostamine, enda tarbimiskäitumise uurimine.
Õppeaine nimetus	Inimeseõpetus	
	ÕPITULEMUSED	ÕPPESISU
2. klass	Teema: Mina Õpilane: 1) kirjeldab enda huvisid ja tegevusi; 2) põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda; 3) teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi.	Teema: Mina 1. Mina. Oma tugevuste (sh tunnused, omadused ja tegevused) välja toomine. 2. Positiivne suhtumine endasse ja teisesse. 3. Kehalised muutused ja austus erinevate kehade ja sugude suhtes.

Teema: Mina ja tervis

Õpilane:

- 1) toob näiteid tervist hoidvast käitumisest (hügieen, karastamine, mitmekesine toit, uni ja puhkus ning kehaline aktiivsus) ja selgitab tervist hoidva käitumise vajalikkust;
- 2) nimetab mõningaid haiguste tunnuseid;
- 3) teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi.

Teema: Mina ja minu pere

Õpilane:

- 1) kirjeldab enda ja pereliikmete ülesandeid kodus, toob näiteid üksteise abistamisest ja pereliikmetega arvestamisest;
- 2) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas.

Teema: Mina ja Eesti

Õpilane:

- 1) leiab kaardilt Eesti ja kodukoha;
- 2) nimetab Eesti Vabariigi pealinna ja sünnipäeva;
- 3) teab, kes on Eesti Vabariigi president;
- 4) tunneb ära, kirjeldab ja kujutab kodukoha ja Eesti Vabariigi sümbolikat;
- 5) teab ja tutvustab oma kodukoha olulisi inimesi ja paiku;
- 6) võrdleb rahvakombeid minevikus ja tänapäeval, nt mardipäev, kadripäev, jõulud, vastlapäev, jaanipäev jt;
- 7) toob näiteid oma klassis või kodukohas elavate inimeste tavadest ja kommetest;
- 8) selgitab, kuidas õpilane saab ise olla kommete ja tavade hoidja.

4. Minu erinevused ja sarnasused teistega.
5. Sallivus.

Teema: Mina ja tervis

1. Tervis.
2. Tervise eest hoolitsemine.
3. Tervislik eluviis: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus, kehaline aktiivsus.
4. Keha eest hoolitsemine.
5. Terve ja haige inimene.
6. Abi saamise võimalused.
7. Vajadusel abi kutsumine.

Teema: Mina ja minu pere

1. Kodu.
2. Erinevad pered.
3. Pereliikmete tegevus ja rollid.
4. Hoolitsemine, abistamine, kaasamine ja pereliikmetega arvestamine.
5. Vastutus, õigused ja kohustused peres, koolis ja lähiümbruses.

Teema: Mina ja Eesti

1. Mina: aeg ja aja planeerimine.
2. Mina ja asjade väärtus teiste väärtuste seas.
3. Erinevad meeled oma õpitegevuse ja vaba aja tegevuse kavandamisel.
4. Oma õpitegevuse eesmärkide seos oma huvide ja võimetega.
5. Oma igapäevalikute seos oma tuleviku eesmärkidega.

3. klass

Teema: Mina

Õpilane:

- 1) põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda;
- 2) teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi;
- 3) nimetab inimeste õigusi ja nendega kaasnevaid kohustusi;
- 4) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas.

Teema: Mina ja tervis

Õpilane:

- 1) toob näiteid terviseriskidest ja teab kuidas püsida terve;
- 2) selgitab ja demonstreerib õpituatsioonis esmaabi võimalusi, nt haav, kukkumine, ninaverejooks, põletus, putukapiste;
- 3) teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi.

Teema: Mina ja teised.

Õpilane:

- 1) toob näiteid käitumisnormidest ja seadustest, mida tal tuleb järgida;
- 2) põhjendab käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust;
- 3) demonstreerib õpituatsioonis üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste täitmist;
- 4) tunneb liikluses turvalisust tagavaid märke ja tähisteid;
- 5) kirjeldab ja demonstreerib turvalisust tagavate liiklusreeglite järgimist;
- 6) märkab liiklusohutlikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning pakub lahendusi turvalisuse tagamiseks;
- 7) teab, et vägivaldal on eri vormid;
- 8) selgitab, mida vägivaldne käitumine võib endaga kaasa tuua;
- 9) teab abi saamise võimalusi inimväärkust alandava käitumise puhul, sh kiusamine ja vägivald;

Teema: Mina

1. Mina.
2. Igaühe väärtuslikkus.
3. Positiivne suhtumine endasse.
4. Inimeste erinevused: bioloogiline ja sotsiaalne.
5. Sallivus.
6. Inimeste õigused ja kohustused.
7. Vastutus.
8. Laste õigused ja kohustused: peres, koolis, lähikonnas.

Teema: Mina ja tervis

1. Vaimne, füüsiline ja sotsiaalne tervis.
2. Tervislik eluviis.
3. Terviseriskid.
4. Hoidumine tervist ohustavatest olukordadest.
5. Esmaabi.
6. Abi saamise võimalused.

Teema: Mina ja teised

1. Reeglid ja käitumisnormid.
2. Seadused.
3. Üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste järgimine.
4. Käitumisnormide ja seaduste järgimine koolis ja lähiümbruses.
5. Liiklusreeglid.
6. Liiklusreeglite järgimine.
7. Turvaline käitumine liikluses koduteel ja koduümbruses.
8. Vägivald ja selle erinevad vormid.
9. Vägivaldse käitumise negatiivsed tagajärjed.
10. Abi saamise võimalused koolikiusamise ja teiste vägivaldse käitumise ilmingute korral.
11. Sõprus ja sõpruse hoidmine.
12. Koostöö vajalikkus.
13. Hoolitsemine ja abistamine ning prosotsiaalse käitumise väärtustamine.
14. Heategemine ja heategevus.

	10) demonstreerib õpituatsioonis abi saamise ja abistamise võimalusi vägivalla korral; 11) selgitab sõpruse, koostöö, üksteise eest hoolitsemise ja üksteise abistamise vajalikkust. Teema: Mina: teave ja asjad Õpilane: 1) loetleb erinevaid teabeallikaid; 2) leiab infot erinevatest allikatest; 3) võrdleb erinevaid teabeallikaid usaldusväärsuse ja teabe sisu väärtuse poolest; 4) kirjeldab meediaga, sealhulgas sotsiaalmeediaga seotud võimalusi ja ohte; 5) selgitab ja demonstreerib kokkulepitud reeglite järgimist digivahendite abil teabe otsimisel; 6) teab, mis on raha teenimine, säästmine, kasutamine ja laenamine; 7) hoiab keskkonda, selgitab keskkonna hoidmise võimalusi, nt jäätmete vähendamine ja sorteerimine, vee ja energia tarbimine.	Teema: Mina: teave ja asjad 1. Teave. Erinevad teabeallikad. 2. Teabeallikate kasutamine. 3. Teabeallikate usaldusväärsus. 4. Meedia kasutusvõimalused ja ohud. 5. Turvaline meediavahendite kasutamine. 6. Raha. Raha teenimine, kasutamine ja laenamine. 7. Vastutus. 8. Oma kulutuste plaanimine. 9. Keskkonna hoidmise võimalused säästlikul tarbimisel. 10. Enda võimalused keskkonna hoidmisel lähiümbruses.
5. klass	Teema: Tervis Õpilane: 1) selgitab tervise tähendust ja seda mõjutavaid tegureid; 2) seostab peamisi tervisenäitajaid inimese tervisliku seisundiga (nt unekvaliteet, stress, kehatemperatuur, pulss, kehamassiindeks); 3) teab, et meedia saab mõjutada inimeste tervisekäitumist, toob näiteid; 4) selgitab meedia mõju inimese käitumisele ja suhetele; 5) mõistab vastutust oma sõnade ja tegude eest, sh sotsiaalmeedias. Teema: Tervislik eluviis Õpilane: 1) toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist;	Teema: Tervis Tervise olemus: füüsiline, vaimne ja sotsiaalne tervis. Tervise näitajad. Terevist mõjutavad tegurid. Hea ja halb stress. Keha reaktsioonid stressile. Pingete maandamise võimalused. Meedia osa tervisega seotud otsustes. Terviseteemalised veebilehed. <u>Praktilised tööd:</u> oma pikkuse, kaalu, pulsi määramine. Teema: Tervislik eluviis Tervisliku eluviisi komponendid. Tervislik toitumine. Terevisliku toitumise põhimõtted. Toitumist mõjutavad tegurid. Kehalise aktiivsuse vormid ja põhimõtted.

- 2) toob näiteid, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust;
3) selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust.

Teema: Murdeiga ja kehalised muutused

Õpilane:

- 1) nimetab murdeas toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi;
2) toob näiteid erinevast arengutempost murdeas.

Teema: Turvalisus ja riskikäitumine

Õpilane:

- 1) toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab, kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumisest; selgitab, miks on normid, sh liiklusseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid;
2) toob näiteid meediaga seotud ohtudest;
3) teab, mis on autoriõigus ja et need on seadusega kaitstud, miks peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine;
4) otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest terviseteemalist infot, järgides autoriõigust;
5) kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele;
6) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavatest tegevustest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi.

Teema: Haigused ja esmaabi

Õpilane:

Päevakava ning töö ja puhkuse vaheldumine. Uni.

Praktilised tööd: unepäeviku täitmine.

Teema: Murdeiga ja kehalised muutused

Murdeiga inimese elukaares. Kehalised ja emotsionaalsed muutused murdeas. Kehaliste muutuste erinev tempo murdeas. Suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine. Suguline küpsus ja soojätkamine.

Praktilised tööd: juhtumite lahendamine rühmatööna.

Teema: Turvalisus ja riskikäitumine

Turvaline ning ohutu käitumine koolis, kodus ja õues. Eakaaslaste ning meedia mõju tervisele ja ohukäitumise valikud tehes; iseenda vastutus. Vahendatud suhtlemine. Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused uimastitega seotud situatsioonides. Valikud ja vastutus seoses uimastitega. Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seonduvad riskid tervisele. Oskus öelda "ei".

Praktilised tööd: juhtumite arutelud; rollimängud.

Teema: Haigused ja esmaabi

Levinumad laste ja noorte haigused. Nakkus- ja

	1) toob näiteid, kuidas enda käitumisega ennetada haigestumist; 2) demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid, teab kust otsida vajaduse korral abi.	mittenakkushaigused. Haigustest hoidumine. HIV, selle levikuteed ja sellest hoidumise võimalused. AIDS. Esmaabi põhimõtted. Esmaabi erinevates olukordades. Käitumine õnnetusjuhtumi korral. <u>Praktilised tööd:</u> praktilised ülesanded esmaabivõtete demonstreerimiseks.
6. klass	Teema: Mina ja suhtlemine Õpilane: 1) selgitab, kuidas enesehinnang kujuneb; 2) selgitab enda erinevate omaduste arendamise võimalusi; 3) mõistab oma võimalusi algatada ettevõtmisi ja toob näiteid ettevõtlikust tegutsemisest; 4) seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga. Teema: Suhtlemine teistega Õpilane: 1) kirjeldab, millest suhtlemine koosneb; 2) eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid; 3) eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele; 4) teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud ja tunneb need ära; 5) toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus; 6) toob näiteid, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust; 7) teab, et tal on õigus öelda "ei" ja demonstreerib õpituatsioonis "ei" ütlemist oma tervise kaitsel ja õiguste eest seismisel; 8) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades	Teema: Mina ja suhtlemine Enesesse uskumine. Enesehinnang. Eneseanalüüs. Enesekontroll. Oma väärtuste selgitamine. <u>Praktilised tööd:</u> praktilised harjutused teema põhjalikumaks mõistmiseks. Teema: suhtlemine teistega Suhtlemise komponendid. Verbaalne ja mitteverbaalne suhtlemine. Aktiivne kuulamine. Tunnete väljendamine. Eneseavamine. Eelarvamused. Kehtestav, agressiivne ja alistuv käitumine. Ei ütlemine ennast ja teisi kahjustava käitumise puhul. <u>Praktilised tööd:</u> juhtumite lahendamine.

tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi;
9) toob näiteid turvalisest suhtlemisest igapäevaelus, sh internetis ning lahendab õpituatsioonis teemakohaseid probleeme.

Teema: Suhted teistega

Õpilane:

- 1) toob esile arengulisi individuaalseid erinevusi, mõistab inimeste erivajadusi;
- 2) toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest;
- 3) demonstreerib õpituatsioonis sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist;
- 4) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas oma tundeid empaatiliselt ja suhteid tugevdavalt väljendada.

Teema: Konfliktid ja probleemilahendus

Õpilane:

- 1) selgitab konflikti häid ja halbu külgi;
- 2) kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahendusviise;
- 3) valib õpituatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi;
- 4) näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi;
- 5) lahendab loovalt ja koostöiselt probleeme ja toob esile erinevate lahenduste eelised ning puudused;
- 6) kirjeldab, kuidas kaaslased võivad mõjutada otsustamist; toob näiteid, milliste tagajärgedeni võivad erinevad otsused viia.

Teema: Positiivne mõtlemine

Õpilane:

- 1) toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta;
- 2) märkab ja toob esile enda ning teiste positiivseid omadusi.

Teema: Suhted teistega

Tõhusad sotsiaalsed oskused:

üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemine. Sallivus enda ja teiste vastu. Hoolivus. Sõprussuhted. Usaldus suhetes. Empaatia. Vastutus suhetes. Kaaslaste mõju ja surve. Erinevuste ja mitmekesisuse väärtustamine. Isikute iseärasused. Soolised erinevused. Erivajadustega inimesed. Positiivsed jooned ja omadused endas ning teistes, nende märkamine.

Praktilised tööd: teemaga seotud rollimängud.

Teema: Konfliktid ja probleemilahendus

Otsustamine ja probleemide lahendamine. Erinevate käitumisviiside leidmine probleeme lahendades. Tagajärgede arvestamine probleemilahenduses. Vastutus otsustamisel. Konfliktide olemus ja põhjused. Tõhusad ja mittetõhusad konfliktide lahendamise teed.

Praktilised tööd: juhtumi-analüüsid. Teemakohased rolli- ja meeskonnamängud.

Teema: Positiivne mõtlemine

Positiivne mõtlemine. Positiivsed jooned ja omadused endas ning teistes, nende märkamine.

		<u>Praktilised tööd:</u> loovtöö minapildi visuaalseks kujutamiseks.
7. klass	Teema: Inimese areng ja murdeea koht selles Õpilane: 1) kirjeldab pärilike ja keskkonnategurite, nt elukeskkonna, ümbritsevate inimeste ja hariduse mõju inimese arengule ja otsustele; 2) seostab inimese kasvamist ja arengut pärilike ning keskkonnateguritega; 3) selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast. Teema: Inimese mina ja õnn Õpilane: 1) selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang; 2) toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut; 3) analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus; 4) analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel. Teema: Inimene ja rühm Õpilane: 1) mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, toob näiteid rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise olulisusest; 2) toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest, mis toetavad ühiselu toimimist; 3) analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades; 4) kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, demonstreerib	Teema: Inimese areng ja murdeea koht selles Areng ja kasvamine. Arengut ja kasvamist mõjutavad tegurid. Inimese elukaar. Murde- ja noorukiea koht elukaares. Inimene oma elutee kujundajana. Enesekasvatuse alused ja võimalused. Vastutus seoses valikutega. Suguküpsus. Naiselikkus ja mehelikkus. Soorollid ja soostereotüübid. Lähedus suhetes. Sõprus. Armumine. Käimine. Lähedus ja seksuaalhuvi. Vastutus seksuaalsuhetes ja turvaline seksuaalkäitumine. <u>Praktilised tööd:</u> praktiline ülesanne inimese elukaare visuaalseks kujutamiseks. Teema: Inimese mina ja õnn Minapilt ja enesehinnang. Eneseanalüüs: oma iseloomujoonte, huvide, võimete ja väärtuste määramine. Konfliktide vältimine ja lahendamine. Õnn. Toimetulek iseenda ja oma eluga õnne eeldusena. <u>Praktilised tööd:</u> loovtöö minapildi visuaalseks kujutamiseks. Teema: Inimene ja rühm Erinevad rühmad rollid. Rollide suhtelisus ja kokkuleppelisus. Reeglid ja normid rühmas. Inimsuhteid toetavad reeglid ja normid. Rühma kuulumine, selle positiivsed ja negatiivsed küljed. Hoolivus rühmas. Rühma surve ja toimetulek sellega. Sõltumatus, selle olemus. Autoriteet.

	õpisisituatsioonis toimetulekut rühma survega. Teema: Turvalisus ja riskikäitumine Õpilane: 1) analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida; 2) analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas, teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest; 3) analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil; 4) toob näiteid seadustest, mis kaitsevad laste õigusi, tervist ja heaolu ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid.	<u>Praktilised tööd:</u> dramatiseering rühma toimega tõhusaks toimetulekuks. Teema: Turvalisus ja riskikäitumine Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused, et vältida riskikäitumist: emotsioonidega toimetulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine, suhtlusoskus. Hakkamasaamine kiusamise ja vägivallega. Erinevad legaalsed ja illegaalsed uimastid. Uimastite tarvitamise lühi- ja pikaajaline mõju. <u>Praktilised tööd:</u> õpiprojekt: noorte uimastitarvitamisega seotud negatiivsete tagajärgede ennetusvõimalused.
8. klass	Teema: Tervis Õpilane: 1) toob näiteid füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikustest seostest; 2) analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele; 3) analüüsib kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele; 4) teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot; 5) analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväärsust; 6) analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida; 7) toob näiteid olulisematest tervisenäitajatest; 8) analüüsib enda tervises seisundit tervisenäitajate põhjal ning kavandab vajaduse korral muudatusi eluviisis; 9) analüüsib ja toob näiteid eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõjust	Teema: Tervis Tervis kui heaoluseisund. Terviseaspektid: füüsiline, vaimne, emotsionaalne ja sotsiaalne tervis. Terviseaspektide omavahelised seosed. Eesti rahvastiku tervisenäitajad. Tervislik eluviis ning sellega seonduvate valikute tegemine ja vastutus. Tegurid, mis mõjutavad tervisega seotud valikuid. Tervisealased infoallikad ja teenused. Tervise infoallikate usaldusväärsus. Kehaline aktiivsus tervise tugevdajana. Kehaline vormis olek ja sobiva kehalise aktiivsuse valik. Toitumise mõju tervisele. Toitumist mõjutavad tegurid. Vaimne heaolu. Vaimset heaolu säilitada aitavad tegevused ja mõttelaad. Stress. Stressorid. Stressi kujunemine. Stressiga toimetulek. Kriis, selle olemus. Käitumine kriisilukorras. Abistamine, abi otsimine ja leidmine.

tervisele ning eristab tervislikke ja ebatervislikke otsuseid igapäevaelus; 10) toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda nendest enda kodukohas või koolis.

Teema: Suhted ja seksuaalsus

Õpilane:

- 1) selgitab suhete loomise, säilitamise ja lõpetamise võimalusi ennast ja teisi kahjustamata;
- 2) kirjeldab ja toob näiteid erinevatest tunnete ja läheduse avaldumisviisidest, nt meeldimine, sõprus, armumine, armastus;
- 3) analüüsib suhtevägivalla avaldumisvorme ja põhjusi, teab kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest;
- 4) selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle individuaalsust;
- 5) mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteediga inimeste õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele;
- 6) toob näiteid turvalisest seksuaalkäitumisest ja seksuaalõigustest;
- 7) analüüsib turvalise seksuaalkäitumise ja abi saamise võimalusi;
- 8) toob esile seksuaalkäitumisega seotud müütide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese tervisekäitumisele.

Teema: Turvalisus ja riskikäitumine

Õpilane:

- 1) demonstreerib õpituatsioonis inimväärikust alandavale käitumisele reageerimise viise ja abi saamise võimalusi;
- 2) analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil;

Praktilised tööd: kehalise aktiivsuse, toitumise ja unepäeviku pidamine.

Teema: Suhted ja seksuaalsus

Sotsiaalne tervis ja suhted. Suhete loomine, säilitamine ja lõpetamine. Suhete väärtustamine. Armastus. Seksuaalsuse olemus: lähisuhted, seksuaalidentiteet, seksuaalne nauding, soojätkamine, seksuaalne areng. Seksuaalne orientatsioon. Soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele. Seksuaalvahekord. Turvaline seksuaalkäitumine. Rasestumisvastased meetodid. Seksuaalõigused. Seksuaalsel teel levivad haigused. HIV ja AIDS. Abi ja nõu saamise võimalused.

Praktilised tööd: rasestumisvastaste vahendite kasutamine. Kondoomi kasutamine.

Teema: Turvalisus ja riskikäitumine

Levinumad riskikäitumise liigid. Riskikäitumise mõju inimese tervisele ja toimetulekule. Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused riskikäitumisega toimetulekul. Uimastid ja nende toime kesknärvisüsteemile. Uimastitega seonduvad vääruskumused. Uimastite tarvitamise isiklikud, sotsiaalsed, majanduslikud ja juriidilised riskid. Sõltuvuse kujunemine.

	3) demonstreerib õpituatsioonis esmaabi osutamist ja oskab vajaduse korral otsida abi.	Esmaabi põhimõtted ja käitumine ohuolukordades. <u>Praktilised tööd</u> : esmaabi osutamisega seotud praktilised ülesanded.
Lihtsustatud õpe		
Õppeaine nimetus	Ajalugu	
	ÕPITULEMUSED	ÕPPESISU
6. klass	Õpilane: 1) tunneb huvi oma perekonna ajaloo ja sellega seotud minevikusündmuste vastu; 2) teab, et kodukoht ja elutingimused on ajaloo käigus muutunud; 3) teab, kuidas muutus inimeste eluolu muinasajal; 4) tajub mineviku ja oleviku seoseid; 5) mõistab ajalist järgnevust ajateljel, omab üldist ettekujutust kodukoha ajaloo perioodidest; 6) teab mõnda olulist ajaloolist isikut ja tema rolli ajaloos.	Ajaloosündmused ja silmapaistvad isikud kodukohas. Elu linnas ja maal, rahu ja sõja ajal, eluolu, tegevusalad, elamud, rõivastus, toit, kultuur ja traditsioonid, nende muutumine ajas. Inimese eluolu muinasajal. Olulisemad ajaloolised isikud ja nende roll ajaloos. <u>Praktilised tööd</u>: ajajoone koostamine, filmide vaatamine ning järgnevad arutelud.
7. klass	Õpilane: 1) selgitab õpitava ajalooperioodiga seostuvaid olulisemaid põhimõisteid; 2) tähtsamat muinasajast ja selle perioodidest (kiviaeg, pronksiaeg, rauaaeg), kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid; 3) teab vanaaja kultuure ja oskab nimetada ajastu olulisemaid saavutusi ja leiutisi; 4) kirjeldab kõige üldisemal kujul keskaja olemust; 5) teab keskaja Euroopa eluolu muutusi, avastusi ja leiutisi; 6) teab olulisemaid sündmusi, mis leidsid aset keskajal Eestis aladel.	Muinasajad: kiviaeg, pronksiaeg, rauaaeg. Muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalad. Vanaaja kultuurid ning ajastu olulisemad saavutused ja leiutised. Keskaja olemus. Euroopa eluolu muutused, avastused ja leiutised keskajal. Keskaeg Eestis aladel. Õpitava ajalooperioodidega seostuvad olulisemad põhimõisted. <u>Praktilised tööd</u>: ajajoone koostamine, filmide vaatamine ning järgnevad arutelud.
8. klass	Õpilane: 1) selgitab üldisi fakte uusaja sündmustest ja inimeste eluolust Eestis kuni Esimese maailmasõja lõpuni;	Uusaeg. Ajalooperioodi olulisemad tunnused. Tähtsamad uusaja sündmused ja inimeste eluolu Eestis kuni Esimese maailmasõja lõpuni. Euroopa ja maailma uusaja tähtsamad

	2) nimetab Euroopa ja maailma uusaja tähtsamaid sündmusi, mis on mõjutanud Eesti ajalugu; 3) tunneb huvi Eesti mineviku vastu Euroopas; 4) teab, et Euroopas toimunud sündmused on oluliselt mõjutanud Eesti ajalugu; 5) kirjeldab, kuidas majanduslikud ja ühiskondlikud muutused on mõjutanud inimeste elukorraldust; 6) teab, et inimeste teadmised on kujunenud suhtlemises teiste rahvastega; 7) kõrvutab ajateljel mõningaid olulisi Eestis ja Euroopas toimunud sündmusi; 8) tunneb ajalooperioodi iseloomulikke tunnuseid.	sündmused, mis on mõjutanud Eesti ajalugu. <u>Praktilised tööd:</u> ajatelje koostamine Eestis ja maailmas toimunud sündmustest, õppefilmide vaatamine ning järgnevad arutelud, ajalooallikate (piltide) analüüs.
9. klass	Õpilane: 1) selgitab üldisi fakte uusaja sündmustest ja inimeste eluolust Eestis Esimese maailmasõja lõpust tänapäevani; 2) tunneb huvi Eesti riigi mineviku vastu; 3) teab, et maailmas toimunud sündmused on otseselt või kaudselt mõjutanud nii Eestis kui ka mujal Euroopas toimunud sündmusi; 4) omab üldist ettekujutust Eesti ajaloost ja sellega seoses üldjoontes kogu maailma ajaloost; 5) mõistab, et eri ajastute kultuuri-, teaduse- ja tehnikasaavutused on olnud edasiviivaks jõuks riikide (ka Eesti) arengus; 6) teab, et poliitikal on suur roll maailma riikide omavahelistes suhetes; 7) kujutab ajateljele toetudes ette maailmas toimunud olulisemaid sündmusi; 8) teab Eesti Vabariigi valitsemiskorda ja seda, kuidas riik toimib; 9) nimetab oma põhiõigusi ning kohustusi Eesti Vabariigi kodanikuna; 10) kirjeldab Eesti riigi valitsemiskorda;	Tähtsamad uusaja sündmused ja inimeste eluolu Eestis Esimese maailmasõja lõpust tänapäevani. Oluliste isikute rolli Eesti, Euroopa ja maailma ajaloos. Euroopa ja maailma uusaja tähtsamad sündmused, mis on mõjutanud Eesti ajalugu. Kultuuri-, teaduse- ja tehnikasaavutused eri ajastutel. Poliitika roll maailma riikide omavahelistes suhetes. Eesti Vabariigi valitsemiskord ja riigi toimimine. Põhiõigused ja kohustused Eesti Vabariigi kodanikuna. <u>Praktilised tööd:</u> ajatelje koostamine, õppefilmide vaatamine ning järgnevad arutelud, allikate (piltide, fotode, tekstide) analüüs.

	11) väärtustab oma kodumaad ning Eesti Vabariigi kodanikuks olemist.	
Õppeaine	Inimeseõpetus	
	ÕPITULEMUSED	ÕPPESISU
1. klass	Õpilane: 1) tutvustab ennast, nimetades om anime, kooli, klassi, kodu asukoha, õdede-vendade ja vanemate nimed; 2) nimetab küsimuste abil oma lemmiktegevusi; 3) osaleb ühistes (õppe)mängudes ja järgib meeldetuletamisel mängureegleid; 4) vastab dialoogi repliigile, alustab dialoogi oma soovide ja vajaduste väljendamiseks; 5) tunneb ära kaaslaste tegevuses ning õppesituatsioonidesõige ja vale käitumise; 6) teeb vahet endale ja teistele kuuluvate asjade vahel; 7) teab oma kehaosi (pea, kael, kõht, selg, käed, jalad, juuksed ja nägu); 8) järgib õpetaja meeldetuletusel hügieeninõudeid igapäevaste tegevuste käigus (käte pesemine, taskuräti kasutamine jms); 9) märkab õpetajate suunamisel ümbritsevate esemete välimust, esemete ja ruumide puhtust ning korrashoidu; korrastab õpetaja juhendamisel oma töölauda ja lähiümbrust; 10) nimetab nädalapäevi, ööpäeva osasid ja aastaaegu õiges järjestuses; 11) teab, kuidas ohutult sõiduteed ületada, ja käitub vastavalt; 12) teab, et elab Eestis; 13) teab Eesti lipu värve nende õiges järjestuses.	Mina. Minu nimi, klass, kodu asukoht, õdede-vendade ja vanemate nimed. Minu lemmiktegevused. Viisakas käitumine. Reeglitest kinnipidamine. Minu ja teiste asjad. Hügieeninõuded. Kehaosad. Oma välimuse ja ümbruse korrashoid. Nädalapäevad, ööpäeva osad, aastaajad. Ohutu liiklemise tänaval. Kodumaa Eesti ja Eesti lipuvärvid. <u>Praktilised tööd:</u> loominguline ülesanne: enda visuaalne kujutamine.
2. klass	Õpilane:	

	1) alustab ja jätkab dialoogi tuttavates situatsioonides; kutsub õpetaja suunamisel kaaslasti tuttavat (õppe)mängu mängima, jagab mänguasju; 2) tavasituatsioonides suhtlemisel tervitab, palub, tänab, vabandab; käitub söögilauas viisakalt (palub, tänab, räägib vaikse häälega, hoiab puhtust); 3) teab oma vanust, sünnipäeva ja kodust aadressi, nimetab oma kodukohta; 4) kirjeldab tegevusi, mis talle rõõmu pakuvad; 5) hindab õpetaja abiga kaaslaste igapäevast käitumist skaalal õige/vale, meeldib/ei meeldi; 6) eristab oma, võõrast ja ühist asja ning mõistab, et võõrast asja ei tohi loata võtta; 7) tunneb ära ja nimetab näoilmele ja hääletoonile vastava emotsiooni (4 erinevat); 8) tunneb ära situatsiooni, kus kellelegi tehakse liiga; 9) järgib ise ja õpetaja meeldetuletamisel hügieeninõudeid igapäevastes tegevustes (käte pesemine, taskuräti kasutamine jms); 10) nimetab näitvahenditele toetudes tervisele kasulikke toite; 11) nimetab oma lähisugulasi; 12) teab võimalusi, kuidas abistada pereliikmeid kodustes töödes; 13) teab oma vanemate ja koolitöötajate ametid; 14) tunneb kella täistundides; 15) teab sagedasemaid ohtusid kooliteel liiklemisel ja võõraste inimestega suhtlemisel; 16) oskab pöörduda täiskasvanu poole abi saamiseks.	Mina ja meie. Teise inimese kuulamine, ütluste mõistmine ja nendele reageerimine (vasturepliigid dialoogis), dialoogi alustamine ja jätkamine tuttavas situatsioonis. Viisakas käitumine (tervitamine, palumine, tänamine, eakaaslase ja täiskasvanu poole pöördumine, võimalik keeldumine jne). Minu, võõras ja ühine asi. Inimese emotsioonid. Hooliv suhtumine üksteisesse. Hügieeninõuete järgimine igapäevastes tegevustes (käte pesemine, taskuräti kasutamine jms). Tervislik toitumine. Pereliikmete aitamine kodustes töödes. Vanemate ja koolitöötajate ametid. Kelaajad. Ohutu liiklemine. Võõraste inimestega suhtlemine. Abi küsimine. <u>Praktilised tööd:</u> enda toitumise jälgimine mingi aja jooksul.
3. klass	Õpilane: 1) alustab ja jätkab dialoogi (küsimus-vastus, kutse koostegavusele, nõustumine, loobumine);	Dialoog teistega: küsimus-vastus, teade-küsimus, kutse koostegavusele, nõustumine, loobumine. Sarnasused ja erinevused teistega. Ühiskonnas aktsepteeritavad käitumisnormid. Viisakas käitumine. Hooliv ja teisi

	2) nimetab, mille poolest ta teistega sarnaneb ja mille poolest ta teistest erineb; 3) hindab õpituatsioonis enda ja kaaslaste igapäevast käitumist skaalal õige/vale, meeldib/ei meeldi; 4) teab erinevates kohtades ja olukordades viisaka käitumise reegleid; 5) tunneb näoilme ja hääletooni järgi ära ja nimetab kaaslaste 4-6 emotsiooni; 6) teab oma keha puhtuse ning välimuse eest hoolitsemise vahendeid ja vajalikkust; 7) teab terve ja haige inimese tunnuseid; märkab oma enesetunnet ning teavitab sellest kaaslast; 8) teab, et ravimeid võetakse haige olles, et ravimid võivad olla inimese tervisele ohtlikud; 9) kirjeldab tervise hoidmise viise: mitmekesine toit, uni ja puhkus, liikumine ja sport; 10) kõneleb õpetaja suunamisel oma perekonnast: pere suurus, pereliikmete nimed, õdede-vendade vanus, vanemate tegevus; 11) küsimustele toetudes räägib enda ja pereliikmete tegevusest pühade tähistamisel; 12) teab, mis on tema kodukoht ja kodumaa; väärtustab Eestit – oma kodumaad; tunneb Eesti sümboleid (lipp, vapp, hümn; suitsupääsuke, rukkilill); 13) tunneb kella täis- ja pooltundides; 14) nimetab positiivseid vaba aja veetmise võimalusi; 15) teab ohtlikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning valib ohutu tee sihtpunkti; 16) palub ohuolukorras ja õnnetusjuhtumi korral abi.	arvestav suhtlemine. Enda puhtuse ja välimuse eest hoolitsemine. Tervis. Terve ja haige inimene. Tervise eest hoolitsemine. Vaba aja tervislik ja kasulik veetmine. Ravimid. Minu perekond. Minu kodumaa Eesti ja Eesti sümboolid. Pere ja kodukoha traditsioonid. Kellaajad. Ohtlikud olukorrad kooliteel. Abi palumise võimalused. <u>Praktilised tööd:</u> õppekäigud, lühipalade lugemine ja analüüsimine, situatsioonide analüüsid, plakati koostamine teemal: tervislik eluviis, loominguline ülesanne: enda perekonna visuaalne kujutamine.
4. klass	Õpilane: 1) osaleb üksteise tegevust reguleerivas dialoogis (teade-teade);	Üksteise tegevust reguleeriv dialoog: teade-teade. Vaba aja tegevused ja huvid. Emotsioonid ja

	2) nimetab ning võrdleb oma ja sõprade vaba aja tegevusi, huvisid; 3) analüüsib õpetaja juhendamisel situatsioonide, oma ja kaaslaste käitumise ning emotsionaalsete seisundite põhjuseid ja tagajärgi; 4) järgib kaasõpilaste tegevust ja vajaduse korral abistab neid; 5) tunneb koolielus ära konfliktsituatsiooni ning teab, mis juhtudel on vaja sellest täiskasvanule/õpetajale teatada; 6) teab enda tervist tugevdavaid ja nõrgestavaid tegureid (toitumine, liikumine, uni) ja harjumusi ning nende mõju füüsilisele tervisele ja õppimisvõimele; 7) nimetab oma lähisugulasi ja selgitab abistavate küsimuste toel kodu ja perekonna tähtsust oma elus; 8) kirjeldab oma pere traditsioone; 9) kirjeldab ja väärtustab oma kodukohta; 10) tunneb kella veerandtunnise täpsusega, seostab kellaaegu oma päevakavaga; 11) leiab koostegevuses teavet koolistendilt ja kooli kodulehelt; 12) teab erinevaid ametid; mõistab töö vajalikkust ja väärtuslikkust; 13) planeerib täiskasvanu abiga oma taskuraha kulutamist; 14) sorteerib täiskasvanu suunamisel klassis ja kodus tekkivaid olmejäätmekäitumise viise igapäevaelus (liiklemine kooliteel, jalgrattaga sõitmine, tulekahju vältimine, käitumine veekogu juures ja metsas).	nendega toimetulek. Teiste abistamine. Konfliktsituatsioonide äratundmine. Tervist tugevdavad ja nõrgestavad tegurid. Minu pere ja kodukoha traditsioonid. Kellaaeg. Erinevad ametid. Taskuraha ja selle planeerimine. Olmejäätmekäitumine sorteerimine. Turvaline käitumine igapäevaelus: liiklemine kooliteel, jalgrattaga sõitmine, tulekahju vältimine, käitumine veekogu juures ja metsas. <u>Praktilised tööd:</u> õppekäigud, võrdlustabeli koostamine: oma ja sõprade vaba aja tegevused ja huvid, lühipalade lugemine ja analüüsimine, situatsioonide analüüs: käitumise ning emotsionaalsete seisundite põhjused ja tagajärjed, enda päevategevuste jälgimine ja ülestähendamine.
5. klass	Õpilane: 1) märkab ja mõistab erisusi oma ja kaaslaste tegevustes, arvamustes; 2) osaleb eri tüüpi dialoogides (teade-küsimus-vastus jne); 3) kirjeldab oma käitumist toimunud konfliktsituatsioonis;	Minu ja kaaslaste erisused tegevustes ja arvamustes. Dialoogis osalemin: teade-küsimus-vastus. Konfliktsituatsioonid ja nende lahendamine. Oma välimus, hügieeni ja tervise eest hoolitsemine. Uimastite (alkohol, tubakas)

	4) kirjeldab ja analüüsib õpetaja suunamisel oma ja kaaslaste emotsionaalseid seisundeid ning käitumist (soovid, põhjus-tagajärg); 5) kirjeldab oma välimuse, hügieeni ja tervise eest hoolitsemise võimalusi, teab hoolitsematuse tagajärgi; 6) kirjeldab uimastite (alkoholi, tubaka) tarbimise mõju õppimisvõimele ja käitumisele; 7) jutustab tugikava abil pühade ja rahvakommete tähistamisest oma perekonnas; teab erinevaid rahvuskombeid; 8) mõistab oma kohustusi ja vastutust seoses õppetööga; 9) määrab aega minutilise täpsusega; koostab õpetaja abiga endale päevakava; 10) otsib õpetaja juhendamisel teavet teatmeteostest või internetist; 11) teab, kuidas suhelda sotsiaalmeedias; 12) teadvustab reklaamide eesmäärke; 13) mõistab, et tema soovide täitumine sõltub vajadustest ja pere sissetulekust; 14) kirjeldab vee ja elektri säästliku tarbimise võimalusi kodus ning koolis; 15) nimetab olmejäätmete käitlemise viise koduses majapidamises; 16) kirjeldab ja teadvustab pürotehnika jt ohtlike ainete väärkasutamisega kaasnevat tagajärgi.	kahjulikkus. Pühad ja rahvakombed. Vastutus õppimisel. Päevakava. Teabeallikad. Turvaline suhtlemine sotsiaalmeedias. Reklaamid ja nende eesmärgid. Vee ja elektri säästlik tarbimine. Olmejäätmete keskkonnahoidlik käitlemine. Ohud pürotehnika ja ohtlike ainete väärkasutamisel. <u>Praktilised tööd:</u> õppekäigud, võrdlustabeli koostamine: minu ja kaaslaste erisused tegevustes ja arvamustes, päevakava koostamine, situatsioonide analüüsid: konfliktsituatsioonide lahendamine.
6. klass	Õpilane: 1) märkab ja jätab suhtlemisel meelde kaaslaste seisukohti, eristab kohast ja kohatut käitumist/suhtlemist; 2) analüüsib ja hindab õpetaja suunamisel enda ja kaaslaste emotsionaalseid seisundeid ja käitumist (käitumise eesmärk, põhjus-tagajärg suhe);	Käitumise eesmärk, põhjus-tagajärg suhe. Suhtlemissituatsioonist, -partnerist ja -eesmärgist lähtuvalt erinevad väljendusviisid. Inimese organismi üldine ülesehitus. Tervislik toitumine. Murdeeaga seotud muutused inimese kehas ja käitumises. Uimastite mõju organismile ja käitumisele. Oma välimuse eest hoolitsemine ja

	3) kasutab tuttavates olukordades suhtlemissituatsioonist, -partnerist ja -eesmärgist lähtuvalt erinevaid väljendusviise; 4) mõistab vabandamist kui oma süüst /eksimusest arusaamist ja kahetsemist; 5) kirjeldab ja hindab plaanile toetudes oma huvisid ja toimetulekut koolis (õnnestumised, raskused jms); 6) teab inimese organismi üldist ülesehitust, tunneb joonisel inimfiguuris ära elutähtsad organid; 7) nimetab ebatervisliku toitumise võimalikke tagajärgi, oskab valida erinevate toitude hulgast tervisele kasulikke; 8) teab murdeeaga seotud muutusi inimese kehas ja käitumises, mõistab arengu individuaalsust; 9) kirjeldab uimastite mõju organismile ja käitumisele; 10) hoolitseb oma välimuse eest ja valib olukorrale vastavad rõivad; 11) koostab õpetaja juhendamisel kodu korrashoiuga seotud tegevuste plaani (tööde järjekord, vahendid, tööjaotus); 12) hangib õpetaja juhendamisel teavet kaaslastelt (küsimuste esitamine) ja eriliigilistest tekstidest (internet, meedia, teatmeteosed, sõiduplaanid); 13) oskab kasutada kodukoha ühistranspordi sõiduplaane; 14) mõistab telefoni ja meedia (sh arvutimängud, sotsiaalmeedia, televisioon jmt) otstarbeka kasutamise vajalikkust ning teab võimalikke riske; 15) teab kodukeemia ja ravimite väärkasutuse tagajärgi ja selle ennetamise võimalusi; 16) kirjeldab peamisi tule- ja veeohutuse nõudeid ning käitumisstrateegiaid vastavate õnnetusjuhtumite korral.	olukorraga sobiv riietus. Oma ümbruse ja kodu korrashoidmine. Teabe hankimine eriliigilistest tekstidest (internet, meedia, teatmeteosed, sõiduplaanid). Telefoni ja meedia (sh arvutimängud, sotsiaalmeedia, televisioon jmt) otstarbekas kasutamine ja sellega kaasnevad riskid. Kodukeemia ja ravimite ohutu kasutamine. Peamise tule- ja veeohutuse nõuded ning käitumisreeglid õnnetusjuhtumite korral. <u>Praktilised tööd:</u> õppekäigud, võrdlustabeli koostamine: kohane ja kohatu käitumine ja suhtlemine; tervisliku toitumise kava koostamine; situatsioonide analüüsid: emotsionaalsete seisundite ja käitumise analüüsimine (käitumise eesmärk, põhjus-tagajärg suhe), kodu korrashoiuga seotud tegevuste plaani koostamine.
7. klass	Õpilane:	

1) selgitab ja kaitseb õpetaja suunamisel oma seisukohti, mõistab suhtluspartnerite seisukohtade võimalikku sarnasust/erinevaust, oskab reageerida kohatule käitumisele;

2) teadvustab oma positiivseid ja negatiivseid iseloomujooni (3-4), oskab õpetaja suunamisel nimetada negatiivsete omaduste parandamise võimalusi;

3) kirjeldab ja hindab plaani abil oma ja kaaslaste emotsionaalseid seisundeid ning käitumist (motiivid, tingimused, tulemused, reageerimine (eba)õnnestumistele jms);

4) järgib viisakusreegleid, teeb kaaslastele ettepanekuid, vastab nii positiivsetele kui ka negatiivsetele ettepanekutele situatsioonile vastavaid moraalinorme ja käitumisreegleid arvestades;

5) väärtustab (lähi)suhetes sallivust, hoolivust, abistamist ja lugupidamist;

6) kirjeldab, kuidas hoolitseda oma tervise eest (toitumine, kehaline aktiivsus, puhkamine, tervist kahjustavate tegevuste vältimine, arstiabi);

7) oskab endale ja teistele ohtlikes situatsioonides ütelda "ei" ning vajaduse korral abi kutsuda; demonstreerib õpitu situatsioonis hädaabi numbrile helistades olulise teabe andmist;

8) mõistab seksuaalsuse olemust ja seksuaalse arengu individuaalsust; teab, kust leida infot noorte nõustamisteenuste kohta;

9) koostab oma tegevuste kohta nädalaplaani (tegevuste ajaline järjekord, oma soovide ja võimalustega arvestamine);

10) hangib õpetaja juhendamisel teavet teistelt inimestelt ning erinevatest infoallikatest; edastab kaaslastele teavet (abiks kavapunktid);

Oma seisukohtade väljendamine. Positiivsed ja negatiivsed iseloomujooned. Moraalinormid ja käitumisreeglid. Sallivus, hoolivus, abistamine ja lugupidamine (lähi)suhetes. Hoolitsemine oma tervise eest (toitumine, kehaline aktiivsus, puhkamine, tervist kahjustavate tegevuste vältimine, arstiabi). "Ei" ütlemine. Hädaabinumber ja selle kasutamine. Seksuaalsuse olemus ja seksuaalse arengu individuaalsus. Erinevad infoallikad vajaliku teabe saamiseks. Sidepidamise viise tänapäeval (e-kirjavahetus, telefon, internet, sotsiaalmeedia). Internetisuhtluses valitsevad ohud. Töö tähtsus ja seos sissetulekutega. Olulisemad kuluallikad perekonnas. Jäätmete sorteerimine.

Praktilised tööd: õppekäigud, võrdlustabeli koostamine: negatiivsed ja positiivsed iseloomujooned, rollimäng: hädaabi numbrile helistades olulise teabe andmine, oma tegevuste kohta nädalaplaani koostamine (tegevuste ajaline järjekord, oma soovide ja võimalustega arvestamine), situatsioonide analüüsid: emotsionaalsete seisundite ning käitumise hindamine (motiivid, tingimused, tulemused; reageerimine (eba)õnnestumistele jms), info otsimine erinevatest infoallikatest tulenevalt esmärgist, e-kirja koostamine.

	11) nimetab sidepidamise vise tänapäeval ja minevikus, kasutab otstarbekalt tänapäevaseid sideteenuseid (e-kirjavahetus, telefon, internet, sotsiaalmeedia); oskab kirjutada e-kirja; 12) teadvustab internetisuhtluses valitsevaid ohte ning mõistab, millist informatsiooni enda ja teiste kohta on sobilik ja turvaline avaldada; 13) mõistab ja oskab kirjeldada töö tähtsust (tulemus, eesmärk, tingimused); 14) oskab nimetada oma pere olulisemaid sissetuleku- ja kuluallikaid; 15) teab jäätmete individuaalseid ja ühiskondlikke käitlemisvõimalusi ja –viise; oskab jäätmeid sorteerida.	
8. klass	Õpilane: 1) arvestab ühistegevuses suhtluspartnerite erinevate (sh vastandlike) arvamustega; 2) annab hinnangu oma ja kaaslaste käitumisviiside kohasusele situatsioonis; pakub õpituatsioonis olukordadele sobivaid lahendusi; 3) teab rühma mõju inimese käitumisele ja demonstreerib õpituatsoioonis oskust keelduda tegevusest, mis kahjustab teda ennast või teisi; 4) nimetab oma emotsioone ja teab erinevaid võimalusi emotsioonide reguleerimiseks; 5) kirjeldab peamisi tervist tugevdavaid ja toetavaid tegureid; teab ja oskab igapäevaelus teha tervislikke valikuid seoses oma füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervisega; 6) teab tervisliku toitumise, kehalise aktiivsuse ja unerežiimi põhimõtteid ning mõistab nende rakendamise olulisust igapäevaelus; 7) kirjeldab oma tervislikku seisundit, oskab pöörduda abi	Koostöö ühistegevuses. Rühma mõju inimese käitumisele. Emotsioonid ja erinevad võimalused emotsioonide reguleerimiseks. Peamised tervist tugevdavad ja toetavad tegurid. Tervisliku toitumise, kehalise aktiivsuse ja unerežiimi põhimõtted. Pöördumine vajadusel arsti poole. Ravikindlustus ja tervishoiuteenused. Suhete hoidmine. Lähisuhtevägivald. Turvalise seksuaalkäitumise põhimõtted. Olulised infoallikad terviseteabe, nõustamis- ja kriisiabi võimaluste kohta kodukohas või selle lähiümbruses. Riskikäitumisega kaasnevad ohud liikluses, vees, toitumisel, nutivahendite kasutamisel, uimastite omamisel ja tarbimisel. Oma riiete eest hoolitsemine ja olukorrale sobiva riietuse valimine. Panga- ja e-teenused. Erinevad elukutsed. <u>Praktilised tööd:</u> õppekäigud, võrdlustabeli koostamine: enda võimete tugevad ja nõrgad küljed, rollimängud, situatsioonide analüüsid: erinevatele

	saamiseks arsti poole (registreerimine vastuvõtule, kojukutse, hädaabi); 8) teab, mida tähendab ravikindlustus ning oskab nimetada tervishoiuteenuseid; 9) väärtustab lähisuhteid, oskab kontakti luua ning teab, kuidas suhteid hoida; tunneb ära lähisuhtevägivalla; 10) teab turvalise seksuaalkäitumise põhimõtteid (sh rasedusest hoidumine) ja mõistab seksuaalelu alustamisega seotud vastutust; eristab lubatud ja lubamatut seksuaalkäitumist; 11) teab ja leiab olulisi infoallikaid terviseteabe, nõustamis- ja kriisiabi võimaluste kohta kodukohas või selle lähiümbruses; teab, millal ja kuidas pöörduda õiguskaitseorganite poole; 12) mõistab riskikäitumisega kaasnevat ohtusid liikluses, vees, toitumisel, nutivahendite kasutamisel, uimastite omamisel ja tarbimisel; 13) hoolitseb oma riiete eest ja valib olukorrale sobiva riietuse; teab riiete tähendusi; 14) teab erinevaid panga- ja e-teenuseid ning vastavaid veebikeskkondi; 15) teadvustab oma võimete, teadmiste ja oskuste tugevaid ja nõrku külgi; 16) teab sobiva elukutse omandamise võimalusi.	suhtlusolukordadele sobivate lahenduste pakkumine, info otsimine erinevatest infoallikatest tulenevalt eesmärgist.
9. klass	Õpilane: 1) valib suhtlemisviisi vastavalt olukorrale ja kasutab asjakohaseid suhtlemise osaoskusi (kuulab vestluspartnerit, esitab küsimusi, selgitab oma aseisukohti, otsib lahendust erimeelsustele, tunnistab oma eksimusi); 2) hindab oma ja kaaslaste käitumise vastavust ühiskonnas kokkulepitud normidele ja reeglitele;	Sobiva suhtlemisviisi valimine vastavalt olukorrale: vestluspartneri kuulamine, küsimuste esitamine, oma seisukohtade selgitamine, erimeelsustele lahenduste otsimine, oma eksimuste tunnistamine. Erinevad peremudelid ja pereliikmete roll ja vastutus. Kooselu reeglid. Lapse saamisega seotud vastutus. Raha teenimine, iseseisev raha kasutamine ja säästlik

	3) teab erinevaid peremudeleid ning kirjeldab pereliikmete rolli ja vastutust perekonnas; 4) teab kooselu reegleid ja norme toetavates inimsuhetes, väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet; 5) mõistab lapse saamisega seotud vastutust, kirjeldab lapse arengut ja vanemate rolli lapse kasvatamisel; teab peamisi pere ja lasteelu reguleerivaid seadusi ja sotsiaaltoetusi; 6) oskab planeerida raha teenimise ja kulutamise seotud tegevusi; 7) kirjeldab eluaseme omandamise, sisustamise ning hooldamisega seotud vajadusi, võimalusi, ohtusid ja kohustusi; 8) hindab nõustaja suunamisel oma võimeid, teadmisi, oskusi, jätkuõppe võimalusi ja tingimusi ning teeb enda jaoks sobiva karjäärivaliku; 9) teab oma peamisi õigusid ja kohustusi töötajana, nimetab info ja abi saamise võimalusi tööõigusega seotud küsimustes; 10) mõistab lepinguta töötamise ja ümbrikupalgaga seotud riske ja negatiivseid tagajärgi; tunneb töö otsimisel ära inimkaubandusele viitavad märgid; 11) teab riigi toimimise üldisi põhimõtteid (tervishoiusüsteem, maksud jm); 12) oskab küsida teavet kaasinimestelt ja kasutada info leidmiseks erinevaid teabeallikaid.	tarbimine. Eluaseme omandamise, sisustamise ning hooldamisega seotud vajadused, võimalused, ohud ja kohustused. Eri eluvaldkondadega seotud õigusaktid ja lepingud. Ameti valik ja edasiõppimisvõimalused. Töötaja õigused ja kohustused. Teabeallikad, nõustamis- ja kriisiabivõimalused. Elus vajamineva teabe ja abi otsimine, küsimine ja kasutamine.
--	---	--